
Vladimír Rábik · Peter Labanc · Martin Tibenský

Vybrané kapitoly z PVH

(sfragistika)

fftu

Vysokoškolská učebnica
Trnava 2013

Recenzenti

Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.

doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.

Obsah

1. Definícia a vymedzenie vedného okruhu sfragistiky	5
2. Výskum sfragistiky na Slovensku	11
3. Ideologické východiska pre funkciu pečatí v stredoveku	17
4. Postavenie a funkcia pečate v stredovekom Uhorskom kráľovstve	20
5. Výroba pečatidla (ikonografia, motív, technika)	27
6. Popis pečate, spôsob spečatenia , tvar pečate, veľkosť pečatí . . .	34
7. Farebnosť pečatného vosku (výsadnosť a autenticita – právna kompetencia pečate)	40
8. Panovnícke pečate	47
9. Pečate hodnoverných miest,	51
10. Stredoveké cirkevné pečate (ikonografia a ich funkcia)	54
11. Pečate miest a mestečiek	61
12. Župné pečate	67
 Literatúra	 71

Vydanie tejto vysokoškolskej učebnice vzniklo v rámci riešenia projektu *Inovatívne formy vzdelávania v transformujúcom sa univerzitnom vzdelávaní* (ITMS kód projektu 26110230028) – Príprava študijného programu *Medievalistika*, ktorý podporila Európska únia prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu a MŠVV SR v rámci Operačného programu vzdelávanie. Text vznikol na Katedre histórie Filozofickej fakulty v Trnave.

fftu

© Vladimír Rábik · Peter Labanc · Martin Tibenský, 2013

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013

ISBN 978-80-8082-645-1

1. Definícia a vymedzenie vedného okruhu sfragistiky

Pečať ako historický, právny a kultúrny fenomén je predmetom jednej zo základných pomocných vied historických – *sfragistiky*. Jej cieľom je všestranný výskum pečate ako osobitného historického prameňa. Pôvod termínu korení v gréckom výraze *sfragis* (σφραγις). Z tohto výrazu vychádza označenie disciplíny nielen v slovenskom, ale aj v ďalších slovanských jazykoch. V nemeckej historiografii jestvuje aj paralelný pojem Siegelkunde, v románskych jazykoch a v angličtine sa názvoslovie tejto disciplíny opiera o latinský termín pre pečať – *sigillum*, preto sa niekedy aj v slovenskej literatúre možno stretnúť s pojmom *sigilografia*. Osobitné pomenovanie pre sfragistiku má maďarská historiografia, ktorá používa termín *pecsét-tan*. Tento termín vychádza zo slovanského označenia pre pečať a ovplyvnil okrem maďarčiny aj nemecký výraz *Petschaft*. V slovanských jazykoch pôvod tohto označenia pečate etymologicky súvisí s pečením vo význame označovanie znakom, ktorý sa vypaloval, vtláčal či podobným spôsoboch značkoval, puncoval a ciachoval. Išlo zvyčajne o znaky, ktorými sa označoval vlastnícky vzťah k dobytku, kmene stromov, niektoré stavebné prvky v domoch, prípadne rybárske lode a podobne.

Chápanie sfragistiky ako osobitnej vednej disciplíny, skúmajúcej pečať vo všetkých jeho podobách, sa však spája prevažne s modernou historiografiou. To však neznamená, že by sa osobitne pečať neskúmala už aj v stredoveku. Práve naopak, pečať ako najdôležitejší potvrdzovací prostriedok bol často predmetom skúmania pri sporoch o vierohodnosť listín. Vynikajúcimi znalosťami o pečatiach v jednotlivých obdobiach disponovali najmä hodnoverné miesta, ako to ilustruje prípad Nitrianskej kapituly už z roku 1245, kedy príslušní kanonici preskúmali podozrivú listinu nielen z hľadiska zachovania pečate, ale podrobne skúmali aj paleografickú charakteristiku listiny. Vzťah k listine bol pri výskume pečatí dominantný aj v samotnom formovaní sfragistiky ako vedeckej disciplíny. Z tohto pohľadu možno počiatky osobitného bádania pečatí sledovať už v diele Jeana

Mabillona z roku 1681 (*De re diplomatica libri sex*. Parisii 1681). V tomto diele predstavené charakteristiky najmä francúzskych kráľovských pečatí ďalej z hľadiska typológie a funkcie rozvinul Johann Michael Heineccius (*De veteris Germanorum aliorumque nationum sigillis ... syntagma historicum*. Frankfurt-Lipsk 1709). Na ďalšom rozvoji disciplíny majú zásluhu až bádatelia z 19. storočia: Hermann Grotefend a Fridrich Karl von Hohenlohe-Waldenburg, ktorý je osobitne významný pre dotvorenie základného systému klasifikácie a typografie pečatí (v diele *Main sfragistisches System zur Classification aller Siegel nach ihren IV verschiedenen Haupt-Typen*. Stuttgart 1877). V ďalšom období sa stali aj pomerne módnymi rozličné zbierky pečatí (ich odtlačkov), ktorých teoretickým spracovaním sa sfragistika ďalej dotvárala v metodológii a vymedzení predmetu výskumu. Zbierky tohto typu v 19. storočí a začiatkom 20. storočia vznikali aj v našom prostredí.

V rámci pomocných vied historických má však aj dnes ešte sfragistika osobitné postavenie a význam najmä v kontexte s výskumom diplomatických prameňov, osobitne stredovekých listín. Tento pozostatok stredovekého chápania pečate a jej pevnej väzby listinu, s ktorou tvorili nerozdielnú jednotu, čo má svoj pôvod v právnom postavení a platnosti stredovekých dokumentov. V tomto duchu pečať bez listiny nemala zvyčajne žiadny význam (ak neplnila inú špecifickú funkciu), podobne ako listina bez pečate nemala žiadnu právnu silu. Bola tu teda silná právna väzba, ktorá preto tiež musí byť nevyhnutne vnímaná aj z pohľadu súčasného bádateľa pri výskume stredovekých pečatí. Ale aj z bádateľského hľadiska stoja obe disciplíny blízko seba, pretože pečať podáva dôležité informácie o pôvodcovi, či presnejšie vydavateľovi (v právnom zmysle) listiny, ďalej jej finálnom uhodnovernení (verifikácii) a tiež má schopnosť už aj svojím formálnym priradením k listine vypovedať o charaktere písomnosti. Zo spôsobu upevnenia pečate je tak zrejmé, o aký typ listiny z diplomatického hľadiska išlo, či to bolo privilegium (slávnostné, jednoduché) alebo otvorená (*litterae patentes*) či uzavretá (*litterae clausae*) listina. Spôsob spečatenia teda zasiahol aj do terminológie v diplomatike. Všetky tieto charakteristiky samozrejme vždy zodpovedali právnej sile listiny a pečať tak bola jedným z najvýznamnejších výrazových prostriedkov takéhoto právneho postavenia dokumentu. Ďalšími takýmito znakmi boli aj použitá písacia látka, spôsob formálneho vyhotovenia listiny a samozrejme vnútorné znaky listiny. Tieto výrazové prostriedky právnej relevancie listín však už

zvyčajne nemuseli byť záväzné, čo platí najmä pre mladšie stredoveké fázy diplomatického vývoja na našom území. Pečať si však svoj výraz uchovala počas celého stredoveku takmer nezmenený.

Svoj úzky vzťah k pečati však demonštruje aj listina, ktorá svojím dátumom vydania dokladá chronologické údaje k vzniku a používaniu jednotlivých typov pečatidiel v rámci kancelárskej činnosti jednotlivých vydavateľov. V rámci listiny je osobitne dôležitá najmä jedna zo záverečných formúl v jej skladbe, ktorou je koroborácia. Táto časť je vyhradená takmer výlučne informáciám o pečati samotnej, jej druhu a spôsobe jej upevnenia na listinu – privesená, zavesená, pritlačená, pretlačená (teda vlastne o právnej sile pečate a dokumentu vôbec). Tento údaj musel korešpondovať so skutočnosťou, akákoľvek nezrovnalosť bola zámenkou pre vyhlásenie predmetného dokumentu za neautentický. Pomerne časté prípady svedčia, že sa tak aj v skutočnosti dialo. Najmä v mladšom období stredoveku však nachádzame niekedy v koroboráciách aj údaje technického charakteru, ba niekedy aj akýsi základný popis pečate a pečatného obrazu.

Ako príklad možno uviesť listinu poznaňského biskupa Ondreja z 29. mája 1421, ktorou na žiadosť farára Jána z Niepruszewa vo Veľkopolsku tranzumuje listiny kráľa Žigmunda Luxemburského z roku 1410, ktorou panovník záložoval Šintavské hradné panstvo svojmu rytierovi Mosticovi z Poznane za sumu dvetisíc šesťsto pražských grošov, a tiež i inú listinu Bratislavskej kapituly z roku 1413, ktorou kapitula prepisovala listinu kráľa Žigmunda z toho istého roku, ktorou panovník spomenutému Musticovi záložoval za sumu dvetisíc tristo florénov v zlate a deväť koňov v hodnote šesťdesiatich pražských grošov dedinu Šúr v Bratislavskej župe. Do listiny poznaňského biskupa Ondreja sa však neprepísali len texty oboch listín, ale podrobne sa aj opísali ich pečate, privesené na hodvábných vláknach. Išlo o väčšiu pečať kráľa Žigmunda, ktorá sa popisuje takto (voľne prekladáme): „na väčšej pečati spomenutého vznešeného panovníka je akási cisárska postava, ktorá má na hlave korunu a v pravici drží žezlo, v ľavici však akýsi glóbus (zemské jablko), na ktorom sa týči z misky kríž, (to) prvá strana (pečate) ukazuje, okolo tejto postavy je šesť štítov, jeden je priamo nad hlavou spomenutej postavy a v ňom sú dva kríže, dva štíty sú po pravej strane, z ktorých v hornom štíte sú tri pruhy, totiž najvrchnejší respektíve nad ostatnými dvoma je dlhý, druhý, ktorý je v strede je krátky a tretí najnižší je ešte kratší, v druhom štíte na spomínanej pravej strane sú akoby tri kvety, dva hore a tretí dole, ďalšie dva štíty sú však po ľavej strane spomenutého obrazu, z nich v prvom, teda

najvrchnejšom je akýsi obraz leva, v druhom, teda nižšom (štíte) je orlica s roz-pätými krídlami, posledný štít je pod nohami spomenutej postavy a v ňom je obraz leva podobný prvšiemu. V kruhopise tejto pečate boli dva rady majuskul-ných (kapitálnych) litier, z ktorých v prvom, teda vrchnom možno čítať tieto litery uvedené krížom: *Sigismundus Dei gracia Vngarie, Dalmacie, Croacie* (Žigmund, z Božej milosti uhorský, dalmátsky, chorvátsky), a ostatné litery napísané v tomto kruhopise sa však prečítať nedali, pretože boli zaškvrnené, ale ich zvyšky sú dobre viditeľné. V druhom rade (kruhopsu), teda nižšom na onej pečati sa dali čítať tieto litery uvedené bodkou: *Brandenburgensis sacri Romane imperii archicamerarius Bohemie* (brandenburský, svätého Rímskeho cisárstva arcikomorník český), ostatné litery tiež podobne sa nedajú prečítať z vyššie uve-deného dôvodu“. Pečať Bratislavskej kapituly sa zase v listine popisuje takto (voľne prekladáme): „V pečati dôstojných pánov Bratislavskej kapituly bolo vidieť na jednej strane akúsi postavu medzi dvoma vežami vztýčenú v strede, písmená z titulu (kruhopsu) však na tejto pečati nebolo dobre vidieť prečítať“.

Iný prípad predstavujú buď súdobé alebo len o niečo neskoršie písárske poznámky na tergách listín, kde možno nájsť tiež zaujímavé popisy pečatí. Takým prípadom je napríklad mandát kráľa Vladislava II. z roku 1500, ktorým panovník prikazuje podžupanovi a slúžnym Spišskej župy preveriť kráľovské práva v majetkových častiach v Betlanovciach, Spišských Tomášovciach a Marcelovej Vsi (zaniknutá lokalita). Tie po smrti šľachtica Juraja Worsta pripadli ako odúmrtí korune a panovník ich chcel ďalej darovať nitrianskemu biskupovi Žigmundovi Thurzovi. Listina bola spečatená pritlačenou pečaťou pod textom, no práve pre tento spôsob spečatenia sa zaiste už v čase krátko po svojom vydaní začala trúsiť a odpadávať. Preto niektorý z pisárov a registrátorov Thurzovcov ešte v 16 storočí popísal na tergu tejto listiny nielen stručný regist z jej obsahu, ale aj v tom čase už málo čitateľnú pečať kráľa Vladislava.

Zaujímavý je i prípad popisu vlastníka a držiteľa pečate na prúžkoch pergamenu na listinách s viacerými pečaťami, keď sa niekedy ani neuviedlo meno, ale skôr úrad, ktorý dotyčná osoba držala. Ako príklad možno uviesť listinu Žigmunda Luxemburského z roku 1408, ktorou panovníka daroval Imrichovi, synovi Petra z Perína Lubovnianské hradné panstvo, pričom narýchlo zhotovenú donačnú listinu v pol'nom tábore okrem panovníkovou novou tajnou pečaťou uhodnovernili z oboch strán kráľovskej pečate aj desiati prítomní kráľovskí baróni a krajinskí hodnostári. Pečate boli privesené na prúžkoch pergamenu, na ktorých z lícnej strany boli

napísané mená alebo funkcie prítomných aktérov. V samotnej koroborácii sa potom tento spôsob umiestnenia pečatí i zdôvodnenie ich prítomnosti podrobne uviedlo s tým, že listina tak nadobúda v danej situácii väčšiu hodnovernosť.

Podobných prípadov nachádzame v prameňoch množstvo a tak analýza tejto problematiky by nepochybne priniesla významné informácie nielen pre celkový vývoj pečatenia v Uhorsku, ale priniesla by aj početný materiál pre utváranie slovenskej sfragistickej terminológie.

Vzťah diplomatiky a sfragistiky je teda obojstranný aj z hľadiska vedného, z čoho plynie, že aj keď v súčasnosti sa sfragistika skúma ako samostatná vedná disciplína s vlastnými metodologickými postupmi a interpretačným príspevkom k historickému výskumu, z hľadiska historického výskumu ju možno plnohodnotne skúmať len s kontexte s diplomatikou a vedomím vzájomnej úzkej väzby. Aj preto pri popise pečatí sa dnes už nevyhnutne vyžaduje aj publikovanie údajov z koroborácie dokumentu, na ktorom sa popisovaná pečať zachovala.

Podobne dôležitý má však sfragistika vzťah aj k iným disciplinám. Z nich najväčšiu väzbu má na heraldiku, pretože práve pečať (jej odtlačok) je pre stredovek často jediným informačným zdrojom o erbe jedinca. Ďalšou disciplínou s väzbou na sfragistiku je nepochybne aj genealógia, pretože pečať so svojim kruhopisom obsahuje údaje o mene, prípadne rode alebo aj inej bližšej genealogickej informácii. Ilustrovať to možno už aj na kráľovských pečatiach, kde napríklad v pečati Štefana III. (1162-1172) sa uvádza údaj, že bol synom kráľa Gejzu II. (*Stephanus Dei gracia geise regis filius, Vngarie, Dalmacie ac Croacie rex*). Tento charakter majú aj kruhopisy ďalších arpádovských kráľov ako boli Imrich (1196-1204), Ondrej II. (1205-1235). Tento úzus čiastočne kopírovala aj najvyššia uhorská šľachta, ktorej príslušníci držali v správe hlavné krajinské úrady. Niektoré pečate obsahujú aj chronologické doklady, teda aj chronológia je veda, s ktorou sfragistika kooperuje. Platí to však najmä pre mladšie obdobie stredoveku, osobitne pre novovek. Nepochybne je však pečať vynikajúcim prameňom aj pre dejiny umenia, kde často reprezentuje vlastne jediný zachovaný nosič súdobej drobnej plastiky. Najmä v prípade významných držiteľov pečatí dostávajú tieto aj vysokú umeleckú hodnotu a boli dielom špičkových umelcov svojej doby. Pečať je však dôležitým prameňom aj pre dejiny ideológie a myslenia – ide o jedinečný doklad o šírení rozličných stredovekých náuk i mocenských a inštitucionálnych kultov. Svedčia o tom zobrazovania

panovníkov či už v majestátnom (tróniacom) postavení, alebo ako ochranu, obrancu krajiny a významného bojovníka, čo zase reprezentovala typológia jazdeckých kráľovských pečatí. V prípade cirkevných pečatí, ktoré sú osobitne zaujímavé z hľadiska šírenia teologických (dogmatických) náuk, išlo nezriedka o celé koncepcie kresťanskej vierouky. Nepochybne však aj iné disciplíny, pokiaľ majú v svojom obsahu historický výskum, nachádzajú v pečatiach informačnú hodnotu.

Z uvedeného teda vyplývajú dve základné funkcie sfragistiky ako vednej disciplíny: pomocná, keď poznatkami, ktoré prináša výskum pečatí, slúži iným vedným disciplinám, a samostatná, kde je pečať hlavným predmetom výskumu a naopak, práve ostatné disciplíny sú vo vzťahu k nej v úlohe pomocných vied.

2. Výskum sfragistiky na Slovensku

Pečať a sfragistický materiál všeobecne tvoria jeden z najvýznamnejších a najosobitejších prameňov pre heraldiku, osobitne diplomatiku a príbuzné disciplíny. Práve pre špecifickú úlohu pečatí v minulosti človeka s úzkou návaznosťou vyjadrenia individuality majiteľa a užívateľa pečate s ich právnou povahou, sa tak výskum sfragistického materiálu dostal medzi najdôležitejšie pomocné vedy historické. Vývoj pečate, i keď vzhľadom na svoju úlohu a dobový spoločenský náhľad, mal v hrubých rysoch približne rovnaký priebeh v rozličných krajinách príslušného kultúrneho okruhu, predsa však rôzne regióny vykazovali svojské špecifiká. Uvedené možno konštatovať najmä o oblasti aplikovania sfragistik a ich úlohe a postavení v spoločenskom prostredí tej – ktorej sociálnej komunity, pretože z pohľadu typológie pečatí vykazovali stredoveké pečate (no i z novšieho obdobia) isté jednotiace prvky, plynúce z rýchlo šíriacej sa módy.

V minulosti sa vývoju sfragistiky ako pomocno – vednej historickej disciplíny v Uhorsku (a teda aj na Slovensku) a neskôr v Maďarsku až do 30. rokov 20. storočia pomerne podrobne venoval už *L. B. Kumorovitz*. Teoretická analýza problematiky vývoja pečatenia v Uhorsku sa stalo predmetom výskumu tohto maďarského sfragistika aj v nasledujúcich rokoch a jeho zavŕšením je syntéza z roku 1993. Zo slovenskej strany sa otázke výskumu sfragistiky venoval priestor v rámci sympózia, venovanému pomocným vedám historickým, ktoré sa konalo v roku 1986 v Dolnom Kubíne. V prítomnom príspevku sa stručne načrtne retrospektívu doterajšieho výskumu sfragistik na Slovensku v uplynulom období 90. rokov 20. storočia, ktoré je poznamenané už zmenenými spoločenskými podmienkami a s tým spojeným zvýšeným záujmom nielen o výskum pečatí ako historických artefaktov, ale aj o tvorbu nových, súčasných pečatí, najmä pre potreby komunálneho života. Práve v týchto dvoch základných dimenziách je však zároveň vyjadrený celý charakter sfragistiky, teda jednak jej teoretická povaha vedeckej disciplíny, skúmajúcej vývoj sfragistik ako

spoločenského fenoménu v rozličných epochách minulosti človeka a potom jej praktická stránka tvorby súčasných pečatí a pečiatok.

Treba však zdôrazniť, že v sledovanom období vzniklo na Slovensku vyslovene sfragistických prác len veľmi málo, zväčša išlo pritom o práce, ktoré využívali sfragistický materiál len ako svoju pramennú bázu. Kde však štúdium sfragistík prevažovalo, alebo bolo jediným východiskom pri riešení napríklad vývoja obecného erbu, išlo vo svojej podstate takmer vždy o sfragisticko – heraldické práce. To sa dotýka najmä obecných či mestských monografií, ktorých je dnes už bez počet a ak ich autormi sú profesionálni historici a archivári (čo však neplatí výlučne), môže dôjsť aj k významnému spresneniu našich doterajších poznatkov o vývoji obecných symbolov konkrétnej sídliskovej jednotky.

Sfragistické, respektíve sfragisticko – heraldické práce z uvedeného obdobia možno rozdeliť do rôznych kategórií, pričom za najprehľadnejšie hľadisko pokladáme členenie takýchto prác podľa majiteľov a užívateľov pečatí v minulosti.

Ako však už vyplynulo z povedaného, z tohto hľadiska tak má v doterajšej sfragistickej produkcii na Slovensku najväčšie zastúpenie najmä oblasť výskumu mestských a obecných pečatí. Je to však prirodzený dôsledok a sprievodný jav oživenia obecnej samosprávy na Slovensku začiatkom 90. rokov 20. storočia. Z tohto pohľadu ako významné je treba spomenúť niektoré práce, akými sú štúdie o mestských erboch Bratislavy, Košíc, Rimavskej Soboty, Pezinka, Levoče, Zvolena, Medzilaboriec, Trnavy, Banskej Bystrice, najnovšie aj Žiliny, ďalej tiež o pečatiach niektorých záhorských obcí zo 17. storočia, Dolnej Ždane a mnohých iných slovenských obcí a mestečiek, na výskume ktorých sa často zúčastňovali profesionálni historici a archivári. Veľmi významné poznatky o vývoji pečatí sa dozvedáme z prác, mapujúcich celý historický sfragistický materiál sídlisk určitého mezoregiónu. Takými sú práce o pečatiach obcí a miest Záhoria, Šariša, Liptova, regiónu Galanty a Šale. V oblasti komunálnej heraldiky a sfragistiky sa taktiež poukázalo aj na nedostatočné využívanie a výskum *Altenburgerovej* zbierky pečatí, ktorá prináša pre vývoj našich obecných pečatí významný materiál. Všetky spomenuté práce bezpečne poukazujú na skutočnosť, že aj tak (dosiaľ) azda najviac) prebádaná oblasť komunálnej sfragistiky je ešte stále svojimi výsledkami medzerovitá a pri jej podrobnom a poctivom výskume možno dospieť aj k úplne novým poznatkom.

Odlišný a nie príliš progresívny trend však možno vidieť v oblasti výskumu cirkevných pečatí. Tie svojou ikonografiou i špecifickou úlohou a stredovekým ponímaním slova, obrazu a hierarchie poriadku, patria medzi funkčne i ikonograficky k najzaujímavejším druhom pečatí. Možno však len konštatovať, že napriek bohatému materiálu v našich archívoch práve vo výskume cirkevných pečatí azda najviac zaostávame za okolitými krajinami. Z nášho prostredia možno ako podstatnejšie spomenúť len parciálne štúdie venované pečatiam pravoslávnej obce na Slovensku v minulosti, nitrianskych biskupov v období do konca 14. storočia, pečatiam kláštorov, konventov a kapitúl, pri ktorých pôsobili inštitúcie hodnoverných miest (*loca credibilia, loca solemnia*), ďalej kartuziánskych kláštorov na Skale útočišťa v Slovenskom raji a v Červenom Kláštore pri Lechnici, stredovekých mendikantských reholí v Trnave a niekoľko štúdií s problematikou cirkevných pečatí, no výlučne so zreteľom na ich heraldickú výpovednú hodnotu, publikoval aj *L. Vrteľ*.

Je pritom potrebné zdôrazniť, že za rovnaké obdobie boli len v Maďarsku vydané až dva katalógy stredovekých cirkevných pečatí – jeden venovaný pontifikálnym pečatiam uhorských arcibiskupov a biskupov a druhý pečatiam uhorských konventov a kapitúl, pritom s výnimkou už dávno známych a často publikovaných pečatí hodnoverných miest pri niektorých kapitulách a konventoch nepozná tento súpis žiadnu stredovekú pečať kláštora so sídlom na území dnešného Slovenska, hoci ich odtlačky ako vieme z vlastného výskumu sa v našich archívoch skutočne nachádzajú. Obe spomenuté práce však mali pre maďarskú sfragistiku veľký význam, pretože sa stali vzorovými pre ďalšie maďarské sfragistické práce a štúdie, keď sa usilovali ustáliť sfragistickú terminológiu i zoštandarizovať vlastný popis sfragistík. Ako vidno i z ďalších maďarských prác, tento prístup našiel u maďarskej odbornej verejnosti pochopenie a uplatnil sa aj v prílohe pečatí 4. zväzku obnovenej edície *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* z roku 1999, a podobne najnovšie aj v reprezentačnej publikácii s názvom *Dejiny pečatenia* a podtitulom *Stredoveké pečate v Otrihome*. Nie náhodou spomíname tieto práce, pretože s istými výhradami a po diskusii môžu našej odbornej verejnosti dobre slúžiť ako príklad jednotného a systematického postupu pri výskume sfragistík i u nás.

Podobne skromné ako výskum stredovekých pečatí sú i práce venované šľachtickým, prípadne i meštianskym pečatiam, kde sa sfragistický materiál opäť len využíval prevažne ako pramenná báza pre získanie

údajov o erboch šľachtických rodín či mešťanov. Tak sa skúmal napríklad vývoj rodového erbu Meškovcov, Benických z Turčianskych Beníc, najstarších šľachtických rodov Nitrianskej stolice, bratislavských a levočských mešťanov v 16. a 17. storočí, stredovekej banskobystrickej meštianskej rodiny Jungovcov, trnavskej patricijskej rodiny Marlokovcov, a pod. Tento metodicky prístup azda najlepšie ilustruje dôležitá práca *F. Federmayera* zo samého konca roku 2000, v ktorej sa autor usiloval aj na základe výskumu pečatí usporiadať súpis erbov šľachty Trenčianskej stolice.

Možno len stručne uzavrieť, že z ďalších oblastí sfragistiky vznikali v sledovanom období už len marginálne štúdie.

Sfragistické práce sa v sledovanom období najviac publikovali v regionálnych či príležitostných zborníkoch, ich veľký počet nachádzame tiež vo vlastivedných monografiách slovenských obcí a miest. Významný publikačný priestor predstavuje periodikum Archívnej správy pri Ministerstve vnútra Slovenskej republiky *Slovenská archivistika, Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave – Historica* a napokon často aj odborné periodikum Slovenskej genealogicko – heraldickej spoločnosti *Genealogicko – heraldický hlas*.

Ako o tom výrečne svedčia spomenuté a ďalšie práce, uplynulý vývoj sfragistickej disciplíny na Slovensku nastolil i mnohé dôležité problémy, a to predovšetkým potrebu zjednotenia a ustálenia sfragistickej terminológie i vypracovania všeobecne akceptovanej metodiky popisovania sfragistik, čo vzájomne úzko súvisí. V súčasnosti platí nelichotivé konštatovanie, že každý autor (často i archivár) má svoju vlastnú terminológiu, v dôsledku čoho sú popisované pečate často nezrozumiteľné. V tejto súvislosti treba opätovne upozorniť na akosi pozabudnutú terminologickú štúdiu *P. Turaya*, ktorá i keď je zameraná na súčasnú tvorbu obecných pečatidiel, prináša mnoho všeobecných definícií o pečati ako takej.

Priam nájostivo vyvstáva tiež potreba vyhotovenia istých (pre celkový rozsah sfragistického materiálu zrejme len špecifikovaných) súpisov sfragistik v archívoch a múzeách na Slovensku. Pre tento účel by bolo potrebné vytvoriť ustálenú metodiku popisovania sfragistických artefaktov, pričom ako veľmi podnetné môžu vystupovať už úspešné príklady zo susedného Maďarska či Čiech. Základné sledované údaje by mali tvoriť štruktúru, z ktorej by boli možné jednoznačne získať údaje, ako sú dátum vydania dokumentu, spôsob jeho spečatenia, pečatný materiál, veľkosť a tvar pečate a vlastný popis pečaťného poľa pečate i kruhopisu a aj prípadné

staršie publikovanie. Je treba mať na zreteli, že pečať nikdy nemožno popisovať ako erb, teda nie je možné tu uplatňovať napr. pravidlo pravej a ľavej strany. Heraldický blason používame len v prípade ak je erb súčasťou pečaťného obrazu pečate, aj to iba pri jeho vlastnom popise. Práve tu sa stretávame s najčastejšími chybami popisovania pečatí. Napokon veľmi dôležitou súčasťou popisu sfragistik by malo byť aj uvedenie intitulačnej a koroboračnej formuly z dokumentu, ktorý bol uhodnovený popisovanou pečaťou, pretože i keď skúmame pečať ako osobitý fenomén, vždy je integrálnou súčasťou listiny (dokumentu) – vyjadrením súhlasu pôvodcu listiny s jej obsahom. Napokon si tiež treba uvedomiť, že aj údaje v koroboráciách sú často zdrojom informácií pre bližšie pochopenie povahy skúmaných pečatí.

Ako rovnako potrebný sa ukazuje aj výskum vlastného písma kruhopisov pečatí, a to najmä zo staršieho obdobia. Výsledky by boli nepochybne veľmi prínosné nielen pre bližšie určenie doby vzniku pôvodného typária pečate, ale aj pre celkovú charakteristiku ikonografických kruhov. Nie je vylúčené, že aj na základe istej zhody pri tvorbe kruhopisného písma možno určiť tvorcu typária. Treba však upozorniť, že v tejto oblasti sú veľké analógie s písmom užívaným na dobových minciach, a je tak veľmi potrebná interdisciplinárna spolupráca s numizmatikou. Prvé pokusy o vytvorenie akejsi vzorkovnice stredovekého kruhopisného písma možno nájsť v už spomenutej práci *I. Takácsa* o stredovekých pečatiach uhorských konventov a kapitúl. Z celkového uhorského (slovenského) prostredia ide len o torzo publikovaného sfragistického materiálu, ktorý ale pôsobí inšpirujúco.

Napokon ešte osobitne zdôrazňujeme, že pečať i napriek akoby zdaniu akejsi patiny svojej archaickosti, vôbec nemožno pokladať len za historickú kategóriu, čo platí najmä v oblasti komunálneho života. Ved' s rozvojom obecných samospráv od začiatku 90. rokov obecné pečate zažívajú novú dobu renesancie, čo je veľkou výzvou a úlohou pre súčasnú praktickú stránku tvorby pečatí. Len s ľútosťou možno povedať, že aj vďaka nedostatočnému záujmu o vlastné štúdium pečatí ako svojbytného prameňa nedochádza k uspokojivým výsledkom pri tvorbe súčasných pečatí – pečiatok našich obcí, i keď Heraldická komisia Ministerstva vnútra sa v svojich odporúčajúcich stanoviskách k erbom obcí usiluje aj o istú ustálenú typografiu obecných pečatí.

Možno teda konštatovať, že už od čias, keď sa pečať objavuje ako významný fenomén v štruktúre rozmanitých spoločností, predstavovala v celom svojom procese vzniku a určení významný uzavretý myšlienkový systém, ktorého výskum prináša veľké množstvo poznatkov

3. Ideologické východiska pre funkciu pečatí v stredoveku

V koncepcií stredovekého myslenia zohrávala nepochybne významnú úlohu religiozita, najmä v zmysle abstrahovania pozemského poriadku. Tento koncept zasiahol všetky oblasti spoločenského života, o to viac oblasť práva, kam otázka používania pečatí z pohľadu stredovekého človeka patrila, no napokon aj umeleckú tvorbu, kde výroba typárií bola vlastne jedným z produktov. Preto je veľmi dôležité poukázať na ideové zdroje stredovekého človeka. Tu dominovala predovšetkým biblia, pretože aj ostatné myšlienkové koncepty, s ktorými stredoveký človek prichádzal do kontaktu i v praktickom živote, sa o bibliu opierali. Neprekvapuje preto, že aj pečať bola vnímaná cez optiku biblického posolstva a jej autenticnosť (právoplatnosť) sa opierala o takúto autoritu. Bolo to napokon aj nevyhnutné, pretože bez vnímania nespochybniteľnej autority by sa aj celý systém hodnovernosti pečatí ľahko zrútil. Takáto „sakralizácia“ cez biblický pôvod funkcie pečate bola tým nevyhnutným stabilizačným prvkom, ktorý z právneho hľadiska dodával majetkovo-právnym pokonaniám potrebnú istotu a právnu relevanciu. V prostredí západnej Európy je známy príklad, naposledy publikovaný *T. Krejčíkom*, ktorý túto koncepciu pečate ako sakrálneho prostriedku verifikujúceho pokonania doviedol až do takej absurdity, ktorá bola v zmysle fungovania reálnych spoločenských väzieb vlastne úplne a zjavne iracionálna. Bola viac symbolom ako uveriteľnou skutočnosťou. Nie však pre stredovekého človeka, ktorý cez takýto prejav, vnímal skutočnú podstatu. Podľa jednej falošnej listiny z roku 1341 totiž údajne Konrád z Tannenbergu daroval svoj hrad Tannenberg pasovskému biskupovi. Ako svedok tohto údajného darovacieho aktu vystupoval samotný Spasiteľ Ježiš Kristus a listina nesie aj jeho údajnú pečať s kruhopisom + S´ IESV CHRISTVS (= *sigillum Ihesu Christus*), teda „pečať Ježiša Krista“. Tvar pečate zodpovedal koncepcii cirkevných pečatí, mal oválny tvar s ostro zakončenými špicami (mandorlovitý) a pečaťný obraz predstavovala postava Ukrižovaného s ranami umučenia.

Už v Starom zákone je odkaz na funkciu pečate v podobe pečatného prsteňa, symbolizujúceho spoločenské postavenie a autoritu, ako je známa aj v stredovekom ponímaní. V knihe Genesis (38, 15-26) tak možno čítať príbeh Tamary, ktorá oklamala Júdu, ktorý ju nechcel za ženu. „*Ona odložila šaty, prikryla sa závojom a zahalená si sadla pri vchode do Enaimu ... Keď ju takto Júda zbadal, pokladal ju za pobehticu, lebo si zahalila tvár a z cesty odbočil k nej a povedal: Počuj, chcel by som s tebou obcovať. Nevedel totiž, že je to jeho nevesta. Ona mu vravela: Čo mi dáš, aby si mohol so mnou obcovať? Od odpovedal: Pošlem ti z čriedy kozľa. Ale ona povedala: Daj mi záloh, kým ho nepošleš. On povedal: Aký záloh ti mám dať? Ona vravela: Svoj pečatný prsteň, svoju šnúru a palicu, čo máš v rukách. On jej to dal a obcovoval s ňou a ona od neho počala“.*

Iný príklad funkcie pečate ako symbolu úradu a moci prináša príbeh v Knihe Genesis (41, 42) o vymenovaní Jozefa za správcu Egypta: „*A faraón zopakoval Jozefovi: pozri, ustanovil som ťa nad celou egyptskou krajinou. Potom faraón stiahol svoj pečatný prsteň zo svojej ruky a nastokol ho na Jozefovu ruku, dal ho oblieť do kmentového rúcha a na krk mu založil zlatú reťaz“.* Tento doklad je dôležitý aj preto, lebo je informáciou o funkcii pečate mimo židovský kultúrny okruh a dokladá podobnú prax v starom Egypte.

Už vo význame prostriedku, ktorým sa písomnosť o vykonaní majetkovo-právnej transakcie, spečatením uzavrela, možno nájsť doklad v knihe proroka Jeremiáša (32, 9-15): „*Kúpil som teda od Hanameela, syna svojho strýca pole, ktoré je v Anatote a odvážil som mu peniaze, sedemnást' šekelov striebra. Napísal som listinu, zapečatil som ju, pribral svedkov a na vázkach som odvážil striebro. Vzal som zapečatenú kúpnu zmluvu podľa predpisov sa nariadení aj otvorenú zmluvu a pred očami svojho bratranca Hanameela, pred očami v kúpnej listine podpísaných svedkov a pred očami všetkých Júdovcov, ktorí sa zdržovali v strážnom nádvorí, som ju odovzdal baruchovi ... A pred ich očami som dal baruchovi tento príkaz: Toto hovorí Pán zástupov, Boh Izraela: Vezmi tieto listiny, túto zapečatenú kúpnu zmluvu a aj zmluvu otvorenú a ulož ich do hlinenej nádoby, aby sa zachovali na dlhý čas“.* Z tohto dokladu vyplýva, že funkcia pečate tu bola uzavieracia. Jej neporušenosť mala zabezpečiť trvácnosť daného právneho aktu. Samotným uhadnoverňovacím prostriedkom však boli podpisy a svedectvá osôb, uvedených v listine. Pozoruhodné je, že pri takýchto transakciách sa vyhotovovali vždy dve rovnaké listiny – jedna uzatvorená pečaťou a druhá otvorená listine bez pečate. Otvorená listina bola inštrumentom, s ktorým sa narábalo

pri verejných pokonaniach. Jej platnosť však závisela od neporušiteľnosti uzavretej listiny.

V prvej Knihe kráľov (21,8) je zase funkcia pečate doložená vo význame uhadnovernenia písomnosti, teda ako prostriedok, ktorým vydavateľ vyjadroval svoj súhlas s obsahom písomnosti a dodával jej vierohodnosť a platnosť; ide o príbeh spojený s kráľovnou Jezabel, manželkou samarijského kráľa Achaba: „*Potom napísala v mene Achaba list, udrela naň jeho pečať a poslal list starším a predstaveným jeho mesta ...“.* Pečať tu je teda doložená ako vlastnícky symbol konkrétnej osoby (Achab), spoločenskej autority (kráľ) a uhadnoverňovací prostriedok (autentifikácia obsahu). Všetky tieto významy a funkcie pečate vystupujú aj v stredovekom ponímaní.

Pečať ako zástupný symbol neotrasiteľnej autority si našla svoj priestor aj v Novom zákone: „*Nenaháňajte sa za pomínelým pokrmom, ale za pokrmom, ktorý ostáva pre večný život a ten vám dá Syn človeka. Lebo jeho označil Otec, Boh, svojou pečaťou“ (Jn 6,27).* „*Znak obriezky dostal ako pečať spravodlivosti z viery ...“ (Rim 4,11).* „*I videl som v pravici sediaceho na tróne knihu popísanú zvnútra i zvonka a zapečatenú siedmimi pečaťami. A videl som mocného anjela, ktorý ohlasoval mohutným hlasom: Kto je hoden otvoriť knihu a rozlomiť jej pečate?“ (Zjv 5,1).*

Z uvedených zmienok vidieť, že pečať bola trvalým atribútom a že jej použitie reprezentovalo autoritu držiteľa pečate, bol za jej použite aj zodpovedný. Dokazoval ňou pevnosť svojich výpovedí, svoje spoločenské postavenie i poverenie. Otázka anjela zo Jánovho Zjavenia „*kto je hodný otvoriť pečate? , hovorí o kompetentnosti prijímateľa písomnosti, všetci ostatní nesmeli narušiť „rozlomiť pečať“.* Takéto biblické pasáže upozorňovali stredovekého človeka na nevyhnutnosť spečatovať písomnosti. Dôležitý je aj kontext Božieho nariadenia, čím sa význam pečate posúval do sakrálnej roviny. Všetky tieto idey ovplyvnili aj stredoveké právne ponímanie pečate a jej funkcie. Podľa stredovekých mystikov, sedem počatí v Zjavení sv. Jána symbolizuje vlastne sedem sviatostí (sacramenta), iní hovoria o siedmich cnostiach. Sedem pečatí uzatvára sedem dejinných epoch po Kristovi. Pečať sa tak dostáva aj do centra teologického nazerania na svet a jeho dejiny, čo len zvyšovalo jej prestíž v stredovekej spoločnosti. Takéto biblické pasáže teda upozorňovali stredovekého človeka na nevyhnutnosť spečatovať písomnosti. Dôležitý je aj kontext Božieho nariadenia, čím sa význam pečate posúval až do sakrálnej roviny.

4. Postavenie a funkcia pečate v stredovekom Uhorskom kráľovstve

Hoci pečať nebola v Uhorskom kráľovstve jediným uhodnoverňovacím prostriedkom majetkovo-právnych pokonaní, predsa len bola jediným relevantným a súdne akceptovateľným konfirmačným inštrumentom stredovekých písomností, ba aj dlho do novoveku. Aj z tohto dôvodu sa preto dostávala do centra záujmu uhorskej legislatívy, hoci treba hneď na začiatok konštatovať, že z pohľadu uhorskej legislatívy takmer vždy išlo len o reakciu na defraudáciu funkcie a postavenia pečate zo strany neoprávnených osôb a inštitúcií.

Podobne je tiež zrejmé, že aj v otázke vzťahu uhorskej legislatívy a fenoménu pečate jestvuje podobná paralela (ba dokonca úzka väzba) ako v otázke vývoja spísomňovania v Uhorskom kráľovstve. Teda jestvuje tu osobitný pohľad na pečať s jej pôvodne širším užívateľským spektrom v počiatocnom staršom období, bez dôrazu na jej právnu väzbu s listinou, čo v ďalšom vývoji završenom vznikom uhorskej kráľovskej kancelárie za Bela III. ako trvalej a špecializovanej inštitúcie sa postupne zmenilo, keď sa uhodnoverovacia funkcia pečate napokon stala trvalo dominantnou. Hoci v tomto prvom – staršom období uhorské zákonníky upozorňujú na „*spečatené listiny sudcov kráľovstva*“, predsa len oveľa väčší dôraz kladú na súdnu (respektíve procesnú) funkciu pečate. Napr. v I. knihe sv. Štefana kráľa (hl. XLII) sa vo vzťahu k pečati priamo hovorí o sankciách, ktoré nastanú v prípade potupenia „*pečate kráľa alebo sudcu*“. Rozdiel vo výške pokuty za tento zločin odrážal prirodzene hierarchické postavenie kráľovských pečatí s plnou právnou autenticitou, ktoré stáli nad pečaťami krajinských sudcov s autenticitou len delegovanou. Tento moment sa neskôr stáva hlavným motívom v uhorskej legislatíve v druhom období, ktorá tak reagovala práve na postupné rozširovanie tohto okruhu autentických pečatí. Ako teda vidno, jestvujú tu dve osobitné obdobia, z ktorých staršie podrobne spracoval najmä Bernát L. Kumorovitz. Predsa však z pohľadu funkcie pečate ako právne záväzného uhodnoverňovacieho prostriedku

treba upozorniť na istý jav. A totiž, že najstaršie uhorské kráľovské listiny – kde možno očakávať najvyššiu autoritu pečate – oveľa väčší dôraz kladú na iné uhodnoverňovacie prostriedky ako je najmä monogram, ktoré tu v podstate plnia zástupnú funkciu podpisu, o čom sa koroborácie týchto najstarších uhorských kráľovských listín osobitne aj zmieňujú. Pečať tu predstavuje len sekundárny koroboračný inštrument. Tento fakt treba pokladať za jeden z poznávacích znakov falošnosti listín z tohto obdobia. K istému posunu v chápaní koroboračnej funkcie kráľovskej pečate dochádza po smrti Štefana I. (+ 1038), no i tak stále absentovalo chápanie týchto pečatí ako plného uhodnoverňovacieho prostriedku. Dôsledkom takéhoto stavu bola skutočnosť, že uhorskí panovníci dávali svoje listiny pečatiť aj ostatným prítomným (najmä cirkevným) hodnostárom krajiny. Pozostatkom tohto vývoja je napokon zoznam svedkov, ktorý sa stal trvalou súčasťou formulárovej skladby uhorských kráľovských privilégií.

Väčšiu pozornosť však zameriame na obdobie druhé, a to najmä na obdobie po tatárskom vpáde do Uhorska v roku 1241, ktorého následkom boli aj výrazné zmeny v sociálno-právnom prostredí krajiny. Z pohľadu pečatenia sa napríklad definitívne presadzujú pečate konventov a kapitúl ako autentické, čo prvýkrát týmto nižším cirkevným inštitúciám priznala konfirmácia Zlatej buly z roku 1231. Predtým hlavný testifikátor a vykonávateľ majetkovo-právnych pokonaní v jednej osobe – pristald – sa mení len na výkonného úradníka kráľa – *homo regius* –, resp. iného relevantného krajinského hodnostára. To bol dôležitý moment vo vývoji pečatenia v Uhorsku, pretože sa tým posúval kompetenčný okruh aj mimo kráľovský dvor a najvyššie cirkevné kruhy.

Význam kráľovskej pečate a jej autentickej funkcie v písomnom obehu krajiny veľmi dobre ilustruje strata pečate – typária kráľa Bela IV. v dobytom kráľovskom tábore pri rieke Slaná 11. apríla 1241, ktorého sa zmocnili samotní Tatári. Ako zaznamenal vo svojom spise priamy účastník tatárskeho vpádu (v pozícii zajatca Tatárov) veľkoveradínsky archidiakon Rogérius, „*potom, čo (Tatári) získali takéto víťazstvo nad (uhorským) vojskom, objavili pečať kráľa pri kancelárovi (správne vicekancelárovi), ktorého hlavu odťali ostrím meča ... a niektorými klerikmi, ktorých dosiaľ držali pri živote, dali spísať veľké množstvo vymyslených listín, adresovaných všetkým šľachticom a obyvateľom v celom Uhorsku.*“.

Samozrejme strata (respektíve lúpež) pečate, najmä autentickej, vždy predstavovala vážny problém, ktorý bolo potrebné okamžite držiteľom

takejto pečate riešiť. Bola to totiž aj celokrajinská záležitosť a preto sa takáto strata vyhlasovala pre verejnú známosť s oznamom pre držiteľov listín, spečatených deperditným typáriom o ich neplatnosti a potrebe vyhotovenia nových tranzumptov. Okrem kráľovských pečatí, sa to dotýkalo v prvom rade pečatí hodnoverných miest, ktoré stáli v otázke autenticity na najvyšších stupňoch. Tak vieme aj konkrétne, že v súvislosti so spomenutým tatárskym vpádom v roku 1241 došlo k strate typária hodnoverného miesta pri Jágerskej kapitule, o čom kapitula v roku 1245 vyhotovila verejný oznam a jej následne novovyhotovená pečať túto skutočnosť aj priamo zdôrazňovala vo svojom kruhopise.

Z nášho územia môžeme z 13. storočia takýto prípad doložiť v hodnoverných miestach pri kapitulách Nitrianskej a Spišskej. Tak bola pečať hodnoverného miesta pri Nitrianskej kapitule zničená počas jej vyplienenia českým voskom kráľa Přemysla Otakara II. v máji 1273, o čom kapitula vydala oznam ešte v tom istom roku.

Spišskú kapitolu zase vyplienil na jar roku 1289 uhorský kráľ Ladislav IV. aj so svojím vojskom, zloženým prevažne z Kumánov. Kapitula bola preto nútená ešte v tom istom roku dať si vyhotoviť nové typárium autentickej pečate a aby sa predišlo prípadnému zneužitiu odcudzeného staršieho typária vydala oznam, podľa ktorého všetci držiteľia listín vydaných kapitulou boli povinní dať si vyhotoviť ich odpis s novou pečaťou kapituly. Zároveň tiež všetky staršie listiny kapituly boli vyhlásené za právne neplatné.

Likvidácia pečate hodnoverných miest bolo účinnou stratégiou v bojoch medzi politickými konkurentami ako to ilustruje aj prípad Ostrihomskej kapituly, ktorej pôsobnosť sa vzťahovala prevažne na našom území a ktorá tiež prišla o svoju pečať v roku 1304 v bojoch medzi prívržencami českého kráľoviča Václava, ašpirujúceho na uhorský trón pod menom Ladislav V. a vojskami kráľa Karola I. Róberta. Podrobnosti o celej akcii českého vojska a vyplienení skriptória a archívu kapituly opisuje listina Jágerskej kapituly z uvedeného roku.

Ale podobne ako sa v uhorskom právnom prostredí objavujú konventy a kapituly vo funkcií hodnoverných miest s právom disponovať autentickou pečaťou, tak sa aj v ďalšom vývoji ukázala z pozície kráľovskej kancelárie potreba ich redukcie. Až stabilizovanie vnútropolitckej situácie za vlády Ludovíta I. však umožnila realizovať tento plán naplno. V dôsledku množiacich sa sťažností na rastúcu korupciu najmä menších konventov

– situácia už musela byť skutočne veľmi vážna – totiž došlo najskôr v roku 1351 k obmedzeniu verejnonotárskej pôsobnosti hodnoverných miest (menším konventov sa činnosť zakázala úplne) a napokon v roku 1353 pristúpila kráľovská kancelária k revízií všetkých konventných a kapitulných pečatí, pričom menším konventom a kláštorom boli napokon aj odňaté. Až týmto aktom sa ustálila sieť hodnoverných miest na našom území, ktorá pretrvala do 19. storočia.

Uvedený dekrét z roku 1353 je vlastne najstarším celokrajinským nariadením v otázke autentičnosti pečatí. V starších dekrétach totiž ešte nie je pozornosť upriamená na samotnú pečať, ale skôr na uhodnoverný dokument. Napríklad v známom korunovačnom dekréte Ondreja III. z roku 1291 (išlo v podstate o konfirmáciu zlatej buly z roku 1222) nie je položený dôraz na funkciu kráľovskej pečate, ale na druh a povahu vydaného dokumentu a v tom duchu preto konštatuje, že za vydanie privilégia so zlatou pečaťou (bulou) bol príjemca povinný zaplatiť kráľovskej kancelárii desať hrivien striebra, kým za privilégium s voskovou pečaťou už len jednu hrivnu.

Napriek uvedenému je však predsa len prekvapujúce, že až do prvej tretiny 15. storočia sa v uhorskom zákonodarstve nevenovala takmer žiadna pozornosť otázke funkcií a postaveniu pečatí v písomnom styku krajiny. Azda to súviselo s tým, že v základných otázkach išlo už od čias Bela III., respektíve Ondreja II. o ustálenú problematiku, čo do autenticity i kompetenčnej pôsobnosti jednotlivých druhov pečatí. Ako ešte uvidíme, tento okruh sa už v ďalšom vývoji napokon rozšíril len málo a jeho najvýraznejším výsledkom bol nástup pečatí mestských sídel aj s otázkou zaradenia pečatí tých najvýznamnejších miest Uhorska.

V centre pozornosti uhorského zákonodarstva je tak najmä otázka autentičnosti pečate, jej pôsobnosti, ale aj jej narušenie. Tak podľa dekrétu z roku 1415 mohol byť súdny spor právoplatne ukončený len za predpokladu, že rozsudok bol publikovaný pod „*autentickými pečaťami sudcov a súdnych orgánov*“. Pozoruhodné je v tomto zmysle ustanovenie zákona z roku 1435, ktorý určoval, že rozsudky mohli nadobudnúť právoplatnosť len vtedy, ak boli vydané v písomnej forme. Takýto rozsudok boli vždy povinní vydať „*palatín alebo krajinský sudca ustanovený v úrade v tom čase či ich zástupcovia alebo držiteľia (ich) pečatí (sigilliferi)*“. Pod takýmito držiteľmi pečatí treba predovšetkým rozumieť ďalší úradnícky aparát, poverený viesť súdnu agendu, delegovanú uvedenými hodnosťarmi kráľovstva. Potreba

takejto delegácie pritom v tomto období už vychádzala z rozvinutej administratívy oboch súdnych inšancií a bolo preto potrebné jej ošetrenie aj krajiniským dekrétom.

Medzi pomerne bežné ustanovenia z uhorských krajiniských zákonov patrili aj ustanovenia, určujúce výšku poplatkov za úkony, spojené so spísomňovaním majetkovo-právnych pokonaní v kráľovskej kancelárii. Tak už zákon z roku 1435 nariadoval, že za rozsudkovú listinu vo veci násilného zločinu obdržal držiteľ pečate (teda príslušný súdny hodnostár) desať zlatých, pričom samotný pisár dostal dvesto denárov. Tieto ustanovenia sa opakovali aj krajiniských dekrétach z rokov 1458 a 1486. Naopak zákon z roku 1481 postihoval hodnoverné miesta, ktoré vyberali neoprávnené vysoké poplatky za vydávanie svojich listín pod autentickou pečaťou. Sankcie sa však bližšie nešpecifikovali, no práve držba autentických pečatí kládla hodnoverné miesta medzi celokrajiniské záležitosti.

Práve pôsobnosť hodnoverných miest bola ďalšia dôležitá agenda, ktorú uhorské stredoveké zákony bližšie ošetrovali. Uhorská legislatíva reagovala najmä na obdobia spoločenských nepokojov, v ktorých boli inštitúcie hodnoverných miest často zneužívané. V roku 1444 takto mali byť pozbavené platnosti všetky listiny kapitúl a konventov (hodnoverných miest) vydané pod hrozbou násilia. Na druhej strane ak si hodnoverné miesta neplanili svoje povinnosti, mali im byť odobrané ich autentické pečate – tak to nariadoval zákon z roku 1447. Poznáme aj konkrétny prípad odobratia pečate hodnovernému miestu pre defraudáciu úradu a korupciu – ide o benediktínsky konvent v Siniob (dnes v Rumunsku), o čom bol v roku 1472 vydaný osobitný celokrajiniský dekrét.

Otázka defraudácie hodnoverných miest bola skutočným problémom Uhorska, spôsobovali ich najmä menšie konventy pod patronáciou šľachty. Túto situáciu sa usiloval systematicky riešiť až kráľ Matej I. (Korvín), ktorý za východisko pokladal „poštátnenie“ takýchto hodnoverných miest. Zákon z roku 1471 je pre vykreslenie celej situácie skutočne dostatočne výrečný: „*odoberáme patronátne právo všetkých konventov a kláštorov, držiacich (autentické) pečate od všetkých šľachticov a vyhradzuje ho pre seba, pretože tieto kláštory spôsobili mnohé škody kráľovstvu a obyvateľstvu, keďže pracovali v prospech svojich patrónov a nemohli slobodne používať svoju pečať*“.

Komplexný pohľad na funkciu a postavenie pečatí v uhorskom písomnom obehú – s dôrazom na ústrednú otázku autenticity pečatí – podáva napokon zbierka uhorského obyčajového práva, tzv. Tripartitum,

zostavená v roku 1514 Štefanom Werbóciom, i keď je reflexiou stavu už na konci stredoveku. Ako sa však už spomenulo, ustálenosť pojmu pečate je staršieho pôvodu a siaha minimálne do prvej tretiny 13. storočia.

V uvedenom Tripartite – v druhej časti II. (Titulus 13) – je dokonca celý výklad pojmu a funkcie pečate, s poukazom na mieru jej autenticity i kompetenčný okruh a s týmto zdôvodnením: „*pretože všetky privilégia zvyknú byť potvrdené a posilnené pečaťami, tiež je preto vhodné, aby sa v tejto časti niečo povedalo o pečatiach*“.

§ 1 *Treba vedieť, že pečať je známe znamenie, odtlačené do zlata alebo iného kovu či vosku, potvrdzujúc v plnosti skutok.*

§ 2 *Sú dva druhy pečate; totiž autentická a neautentická. Autentická pečať je taká, ktorá akoby držala autoritu, v ktorú je treba veriť. Je vlastná vladárom a riadnym sudcom kráľovstva ako aj kapitulám a konventom. Takáto autentická pečať, umiestnená na listine, potvrdzuje v plnosti skutočnosti, zaznamenané v listine a týmto spôsobom zverejnené“.*

§ 3 *Okrem toho aj mestá a mestečká majú autentické pečate, udelené im kráľmi a panovníkmi, ktoré vo veciach a záležitostiach, prejednávanych pred nimi alebo v ich strede, nadobúdajú silu platnosti.*

§ 4 *Neautentické sú pečate súkromných osôb, a také nemôžu mať v sebe nič z trvácnosti.*

§ 5 *Týchto sú viaceré druhy: niektoré totiž patria pánom prelátom, ako aj dedičným grófom a iným barónom, ktorí držia barónsku hodnosť pre česť; a niektoré ich potomkom, iné šľachticom a veľmožom kráľovstva, a sú v nich vyryté ich pravé a vlastné slávne erby.*

V ďalšom § 6 a sa ešte bližšie vymenúva okruh ďalších držiteľov autentických pečatí. Boli nimi boli nimi najvyšší preláti ako arcibiskupi a biskupi i vrananský prior johanitov, ďalej slobodní grófi a dediční župani a napokon despota (správca) Rašky.

Paragraf 7 už zdôrazňuje povinnosť ostatných krajiniských barónov, magnátov a šľachty, vykonávať svedecké výpovede len pred hodnovernými miestami, aby tieto mohli nadobudnúť právoplatnosť.

Napokon § 8 opätovne zdôrazňuje, že „*Riadni sudcovia kráľovstva a samotné hodnoverné miesta, držiaci a držiace autentické pečate, majú právomoc tak ustanoviť zástupcov, ako aj vykonať všetky ostatné výpovede (avšak zákonne a podľa práva)*“.

Na konci stredoveku sa teda zavŕšila kategorizácia užívateľov pečatí v Uhorskom kráľovstve a pomerne podrobne sa vymedzil aj ich kompetenčný okruh.

5. Výroba pečatidla (ikonografia, motív, technika)

Proces výroby samotného pečatidla (typária) má dve základné roviny:
1. voľba motívu; 2. vlastná technická stránka výroby.

1. Vzhľadom na stupeň alfabetizácie v stredovekej spoločnosti, je zrejmé, že stredoveký človek často vnímal význam pečate a jej funkcie cez pečať obraz. Bol prvou informáciou, od ktorej sa odvíjala ďalšia pôsobnosť pečate a spečateného dokumentu. Voľba motívu bola teda veľmi dôležitá.

Najdôležitejšia bola v prípade panovníckych pečatí, pretože tie ako jediné mali vlastne úplnú právnu silu a kompetenciu. V zmysle súdobého ponímania, všetky ostatné pečate boli odvodené od kráľovských. Panovnícke pečate majú v ikonografii osobitné postavenie a cieľ, ktorým bolo šírenie kultu panovníka – či už ako Bohom vyvoleného panovníka pevne a spravodlivo vládnuceho krajine (majestátne pečate), alebo ako neohrozeného ochrancu a bojovníka (jazdecké pečate). V oboch prípadoch však zdôrazňujú jednoznačnú kráľovskú autoritu svojho držiteľa. Kráľovské pečate tak mali asi najviac propagačný charakter.

V prípade iných užívateľov pečatí bola niekedy motivovaná rodinnou (rodovou) tradíciou. V období 15. storočia je totiž v prípade viacerých meštianskych pečatí viditeľný nielen symbol remesla držiteľa, ale niekedy aj symbolika svätca – rodinného patróna. Kým remeslo nemuseolo odpovedať dedičnosti v rodine, symbolika patróna rodu bola prvkom, ktorý preberal identifikáciu držiteľa pečate v širšom kontexte, než bolo jeho remeselné zázemie. Označovalo príslušnosť k rodu a rodine. Bol to jeden z prvkov, ktorý v niektorých prípadoch napokon viedol k vzniku dedičných znakov (napríklad Jungovci v Banskej Bystrici, ktorý používali symboliku sv. Jakuba – mušľu). V princípe však voľba motívu odrážala spoločenské postavenie, úlohu a právnu silu držiteľa.

Ale ani u šľachty voľba pečatného motívu nebola jednoduchá záležitosť, pretože nie všetky šľachtické rody disponovali rodovým erbom.

Vlastne až v 15. storočí sa potreba identifikácie prostredníctvom erbu stala všeobecnou požiadavkou. Táto črta vo vývoji uhorskej šľachtickej heraldiky je charakteristická. Ďalším špecifikom bola vlastne neexistencia inštitucionálnych pečatí. Ako ešte bude podrobne predstavené, v Uhorskom kráľovstve potreba držby pečate nastala až vtedy, keď sa dotyčná osoba stala držiteľom krajinského (kráľovského) úradu. Ako je známe, to vlastne rozhodovalo aj o spoločenskej kategorizácii uhorskej šľachty na nižšiu a vyššiu šľachtu (barónov). Držitelia krajinských úradov mali totiž tzv. autentické pečate, teda plnoprávne inštrumenty, ktoré často užívali aj v súkromných prípadoch. Neexistencia inštitucionálnych pečatí (pečatí jednotlivých úradov) tak mala za následok, že každý hodnostár používal vlastnú pečať, kde len kruhopis je jediným prostriedkom, ktorý informoval o úradnom postavení (autorite) držiteľa takejto pečate. Otázka rodových pečatí, či presnejšie rodových erbov, ktoré sa potom individuálne aplikovali jednotlivými členmi do pečatí v prípade ich vymenovania do úradu, sa tak stala aktuálnou vlastne len v prípade najvýznamnejších (barónskych) rodov. Keďže držba krajinského úradu znamenala spoločenské povýšenie, dochádzalo v administratíve kráľovstva k pomerne častému striedaniu úradov, prípadne sa kumulovali v rukách jednotlivca. To malo za následok aj častejšiu zmenu pečatidiel v prípade jednej osoby, pretože stratou úradu alebo jeho zmenou strácala platnosť aj pôvodná pečať. Tieto prípady sa pomerne pozorne sledovali a dbalo sa na to, aby neaktuálne pečate boli sťahované z „obehu“, lebo inak hrozilo, že sa stávali nástrojom v rukách falzifikátorov.

V prípade duchovných osôb tiež platila zásada, že pečatný obraz zodpovedal príslušnému úradu a postaveniu držiteľa pečate. Ale pečate duchovenstva (aj cirkevných inštitúcií) sú špecifické a budeme im ešte venovať bližšiu pozornosť. Ich ikonografia patrila k tým najzložitejším nielen po umeleckej stránke vyhotovenia, ale aj preto, že bolo nositeľmi teologických koncepcií a myšlienok, prípadne šíрили cirkevné kultúry (patroni diecéz). Túto špecifickú podobu cirkevných pečatí radikálne narúša vývoj v 15. storočí, kde už od 30. rokov tohto storočia sa stáva módnym prejavom sakralizácia motívov pečatí – ich obsah sa stáva svetskejším a napodobňuje štruktúru šľachtických pečatí. Tým sa stráca ich dovtedajšia jedinečnosť. V prípade niektorých reholí však dochádzalo aj k pokusom o jednotnú úpravu výzoru pečatí. Týkalo sa to najmä cisterciatskej rehole, kde generálna kapitula nariaďovala podmienky vyhotovenia, skladovania,

no predovšetkým tvar a obsah pečatného poľa. Pôvodne totiž cisterciatské kláštory nedisponovali vlastnými pečatami, tú držal len ako osobnú pečať opát toho ktorého konventu. Pečať mala oválny tvar s ostro zakončenými špicami a v jej pečatnom poli bola znázornená postava opáta s berlou a knihou. Na konci 12. storočia sa však čoraz viac množili sťažnosti jednotlivých opátov na príliš veľkú podobnosť pečatí, čím sa vlastne strácala ich identifikačná funkcia. Generálna kapitula preto rozhodla, že pečate síce mali zostať podobné, no mali zobrazovať svätcov (patronov) konventov a mala obsahovať v kruhopise aj zreteľné označenia kláštora. Všetky pečate sa mali vyhotoviť nanovo v lehote do štyridsiatich dní, a to pod trestom pre opátov kláštora, ktorým hrozil nútený pôst v piatok len o vode a chlebe. Kapitula však zakázala používanie iných figúr, njamä zvierat, nebeských telies, ruží a pod.

V neskoršom období generálna kapitula nariadila používanie konventnej pečate, ktorú museli uznať aj opáti. V pečatnom poli mala byť vyobrazená Panna Mária a tiež kruhopis „*Sigillum Conventus Beate Marie de V.*“.

Ďalšou špecifickou ikonografickou skupinou sú aj mestá, ktorým sa bude tiež ešte venovať osobitná pozornosť. Ich základnou charakteristikou je, že majú relatívne stabilný pečatný obraz, aspoň pokiaľ ide o hlavný motív a ideológiu pečate. Pochopiteľne mestá mali svoju kontinuitu v oblasti spoločenského postavenia zabezpečeného súborom výsad a slobôd a stabilita mestských pečatí zároveň odrážala túto trvácnosť dosiahnutého statusu. To platí najmä pre kategóriu slobodných kráľovských miest, ktoré sa definitívne dotvárajú do elitného mestského klubu v 15. storočí. Trvanlivosť pečatného obrazu kompenzovalo používanie viacerých druhov pečatí, pričom sa redukoval obsah pečatných polí jednotlivých pečatí, no s podmienkou zachovania pôvodného motívu. Najčastejšie sa používali tzv. veľká pečať (*sigillum maius*), spravidla užívané pri vydávaní slávnostnejších a dôležitejších privilegií, prípadne slúži len ako symbol richtárskeho úradu, ďalej menšia pečať (*sigillum minus*), alebo nazývaná aj sekrétna, tajná pečať (*sigillum secretum*), ktorá bola používaná pre bežnú agendu. V niektorých prípadoch sa pre špecifické účely používali aj osobitné druhy pečatí, ako napríklad od konca 14. storočia v Trnave, kde jestvovala aj osobitná súdna pečať (*sigillum ad causas*). Príležitosťou pre vyhotovenie typária bolo zvyčajne udelenie špeciálneho privilegia – najčastejšie erbového alebo pečatného práva. V prípade mestských sídel, ktoré boli do tohto

spoločenského postavenia povýšené len neskôr osobitným privilegiom, to tiež bola príležitosť, aby si dali vyhotoviť novú pečať.

Osobitnú skupinu držiteľov predstavovali hodnoverné miesta, ktoré v krajine zabezpečovali výkon verejno-notárskych služieb. Z toho plynulo, že voľba motívu musela byť trváca, pretože trvácnymi svedectvami boli aj nimi vydané dokumenty (s výnimkou niektorých druhov písomností). Z ikonografického hľadiska dominujú prirodzene cirkevné motívy, postavy svätcov, či už patrónov kláštorov a konventov alebo zakladateľov reholí, ku ktorým dané hodnoverné miesta prináležalo.

Pre všetky kategórie užívateľov pečatí platilo, azda s výnimkou panovníckych pečatí, že podliehali schváleniu vrchnosťou. Mestá podliehali schváleniu v rámci mestských samosprávnych orgánov – mestskej rady (vnútornej a vonkajšej), kláštory predkladali svoje pečate na chválenie generálnym kapitulám, prípadne miestnemu biskupovi atď.

Pri voľbe motívu hrali úlohu aj dobové módné trendy. Tie sa prejavovali na všetkých stránkach pečate, najmä však na stvárnení pečatného obrazu a forme písma, použitého v kruhopise. Znalosť písma pečati je veľmi dôležité pre bližšie datovanie typárií zachovaných odtlačkov pečatí.

Európska pečať je súčasťou kresťanskej koncepcie nazerania sveta. Bola obrazovým nosičom tohto myslenia. Náboženské motívy sú preto dominujúce vo všetkých krajinách. Jeden z cirkevných otcov Kliment Alexandrijský (3. storočie) však zdôrazňoval, že Boha nemožno zobrazovať, pretože jeho obrazom je „logos“ (slovo) Odporúčal preto kresťanom, aby si na svoje prstene volili kresťanské symboly: holubice, kotvy, ryby. Zavrhol najmä motívy erotické. Zachovaný historický materiál je z tohto ranného obdobia len veľmi skromne zachovaný a tak nevieme posúdiť, nakoľko sa odporúčania cirkevných autorít rešpektovali. Faktom však je, že symbol Boha sa používal v stredoveku pomerne často.

Obraz pečate v stredoveku však bol tiež prirodzene chápaný ako akýkoľvek iný dobový obraz či socha. Tým vynikajú najmä kategórie panovníckych pečatí (v oblasti profánneho umenia) a cirkevných pečatí (v oblasti cirkevného umenia). Práve cirkevné pečate sú často štruktúrované do obrazových pásov, čím korešpondujú so štruktúrou stredovekých nástenných malieb. V týchto „pásoch“ tak prebiehajú rovnaké deje a príbehy ako v prípade nástenných obrazových posolstiev.

2. Samotné pečatidlo sa vyrábalo z rôznych materiálov. Rozhodujúce boli dôvody technické, ale aj reprezentačné a prestížne. Nezriedka išlo aj

o konkrétnu predstavu objednávateľa. Použitý materiál priamo ovplyvňoval kvalitu pečatného obrazu i jeho trvácnosť. Istý druh materiálu (slonovina, kameň) umožňovali pracovať na tvorbe pečatného obrazu priamo. Jediná chyba však znamenala, že s došlo k znehodnoteniu pečate ako takej. Na druhej strane takéto priame rytie obrazu bolo menej prácne a teda lacnejšie pre zadávateľa. V stredoveku bolo preto najčastejším technologickým postupom. Iným spôsobom bolo vyhotovenie odliatku rozličných kovov a ich zliatin. Tu bolo potrebné najskôr vyhotoviť formu a následný odliatok potom ešte cizelovať jemnou zlatníckou technikou. Tento postup však už bol náročnejší a preto drahší. No aj tu platilo, že výrobcovia pečatidiel sa nevyhli istým chybám, najčastejšie v kruhopisoch, kde bolo potrebné osobitne dbať na to, aby bol do formy vyhotovený obraz v pozitívnej podobe, pretože pri zhotovení odliatku bolo cieľom dostať obraz a nápis v negatíve. Opäť pozitívnym a teda čitateľným sa stával až po odtačení do pečatnej hmoty. To bolo pomerne veľa osobitných technických postupov, aby pri nich nedochádzalo k chybám.

Z použitých materiálov sú známe napr. pálená hlina, kameň (rôzne druhy, no využíval sa aj ako forma pre odlievanie) – tu je treba osobitne evidovať polodrahokamy a drahokamy pre ich reprezentačnú i mystickú (liečivú) úlohu, ktorá bola dominujúca. Išlo najmä o ametyst, sardonix, oktorom Izidor zo Sevilly konštatuje, že robí veľmi presné odtlačky (*haec sola in signando nihil cerae avellit*). O pápežovi Júliusovi II. (1503-1513) je známe, že vlastnil pečatidlo vyrobené z diamantu. Jeho tvorcom bol milánsky zlatník Cristofano Foppa. Osobitným prípadom sú pečatidlá pápežov, najmä pre používanie olova ako pečatnej látky, čo si prirodzene vyžadovalo zvýšenú tvrdosť pápežských pečatidiel. Často sa nazývali „ferramenta ad bullandum“.

Z ďalších materiálov možno spomenúť slonovinu (rýchlo sa opotrebovalo), nahrádzanú v severnejších oblastiach Európy rohovinou, klami a mrožovinou; drevo (najmä tvrdé dreviny); rozličné kovy ako cín a olovo (aj tie mali veľmi malú trvácnosť). Výnimočné postavenie malo zlato, ktoré opäť najmä reprezentovalo svojho držiteľa.

Najbežnejším materiálom na výrobu pečatidiel však boli zliatiny kovov, kde dominuje mosadz. Podiel jednotlivých prímies však často tajomstvom jednotlivých zlatníckych dielní. Najväčšia pozornosť sa venovala pečatnému poľu, pretože ono bolo nositeľom funkcie pečate. Ostatné časti typárií preto sú často neopracované, prípadne len veľmi nahrubo

upravené do podoby, aby nespôsobovali problémy pri pečatení. Inak sa im však pozornosť nevenovala. Okrem korpusu pečate samotnej však bolo potrebné aj vyhotovenie držadla, kde už pre lepšiu manipuláciu alebo opäť reprezentáciu držiteľa pečate bol priestor pre dôslednejšie remeselnícke alebo aj umelecké stvárnenie. Aj tu dochádzalo k voľbe materiálu, pretože nemuselo ísť len o drevené držadlá, ale používala sa aj slonovina či iné vzácnejšie materiály. Na samotnej výrobe pečatidla sa zúčastňovalo aj viacero osôb, v závislosti od náročnosti objednávky. No zodpovednosť za pečatný obraz padala na konkrétneho výrobcu. Z viacerých cechových artikulov zlatníkov sa možno dozvedieť, že podmienkou pre zloženie majstrovských skúšok bolo pre učňa vyhotovenie majstrovských kusov, medzi ktorými malo byť aj pečatidlo.

Výroba pečatidla bol teda zložitý a náročný proces, pri ktorom bolo potrebné dbať najmä na presnosť – osobitne v kruhopisoch pečatí, ako už bolo spomenuté. Tu nachádzame najviac nepresností, ktoré – čo je pozoruhodné – užívatelia pečatí v podstate akceptovali. Významný stredoveký heraldik a právnik Bartolus de Saxoferrato (14. storočie) vo svojom traktáte o znameniach a erboch venuje osobitnú pozornosť aj zhotovovaniu pečatidiel. Konštatuje, že *„písmená a znaky sa majú na pečatidlách ryť obrátene, robí sa tak kvôli odtláčovaniu do vosku či inej látky a kvôli správnosti obrazu. A tak musíme dbať na účel, ktorý sledujeme a nehľadiť na to, čo sa priamo vykonáva. Ak by sa však rylo do niečoho nie z dôvodu, že to neskôr bude pečať, nech sa ruje priamo neobrátené“*. Kvôli bezpečnosti, i obmedzeniu možností falšovania bolo zvykom objednávať výrobu pečatidiel vo vzdialenejších dielňach. Dôležitými centrami v Európe boli mestá ako Paríž, Toulouse, Arras, Tournai, York, Kolín, Norimberk, neskôr aj Brusel, Dijon, Lille, Avognon, Augsburg a Padova. V Uhorskom kráľovstve to prirodzene boli slobodné kráľovské mestá, kde sa koncentrovali tí najzručnejší zlatnícki majstri. Ale aj tu zvyčajne platilo, že výrobca pečate sa hľadal v inom meste, než z ktorého pochádzal objednávateľ. Poznáme napríklad prípad Bardejova, ktorý si dal vyhotoviť svoje nové pečatidlo v Krakove, o čom sa zachoval záznam v mestskej knihe z roku 1428. Podľa neho vieme, že mestská rada vyplatila Mikulášovi Jewerovi jednu hrivnu poľských grošov a tri ďalšie groše navyše, o ktoré sa v Krakove navýšila pôvodne dohodnutá suma za vyhotovenie pečatidla (*pro sculptura sigilli civitatis*). To však mohlo so sebou prinášať aj isté ťažkosti. Tým, že išlo o vzdialenejšie lokality, vznikalo riziko, že zhotoviteľ pečatidla chybne vyryje pečatný obraz či jeho časť a najmä názov,

meno, prípadne titul objednávateľa. Tento problém bol ešte vypuklejší pri zadávaní objednávok do iných rečových a etnických oblastí. Ďalším rizikom bolo, že často sa zhotovovalo podľa staršej predlohy, ktorú malo nové pečatidlo nahradiť, tá však často už bola poškodená, vyšúchaná a tak pečatný obraz nemusel byť najzreteľnejší. Tým sa napríklad vysvetľuje zmena pôvodnej figúry šesťcípich hviez za štylizované päť lupeňovité ruže v erbe Žiliny na pečati, ktorá bola vyhotovená začiatkom 15. storočia potom, čo sa pôvodné pečatidlo po viac ako storočnom používaní opotrebovalo.

6. Popis pečate, spôsob spečatenia , tvar pečate, veľkosť pečatí

Popis pečate

Pečať zvyčajne chápeme v dvoch významových rovinách . – ako typárium (pečatidlo) alebo ako odtlačok tohto typária (pečatidla). Spravidla pre výskum pečatí máme k dispozícii vlastne len odtlačky pečatidiel. Pre historický výskum je veľmi dôležitý dôsledný popis tohto odtlačku. Popis pečate musí tvoriť štruktúru, ktorá dá úplné informácie o pečati i jej väzbe na spečatený dokument:

- I. Dátum vydania dokumentu, na ktorom sa zachovala pečať
- II. Spôsob spečatenia
- III. Pečatný materiál a jeho farebnosť
- IV. Tvar a veľkosť pečate
- V. Popis pečatného obrazu (pričom sa popisujú aj všetky nápisy, ktoré sú jeho súčasťou a netvoria kruhopis)
- VI. Popis kruhopisu
- VII. Odpis intitulácie a koroborácie dokumentu, na ktorej sa pečať zachovala
- VIII. Edície (katalógy) a literatúra

Spôsob spečatenia

Ide tu o technickú stránku umiestnenia pečate na dokument. Treba však upozorniť, že spôsob spečatenia zvyčajne korešponduje s právnou silou dokumentu a jeho diplomatickou kategóriou. Rozlišujeme štyri základné spôsoby – pritlačená, pretlačená, privesená a zavesená. Najdôležitejším spôsobom bolo spečatenie privesenou pečaťou, čo si vyžadovali privilégia. Spojovacím médiom mohli byť buď spletené vlákien (hodvábnych alebo konopných, v rozličných farebných kombináciách, ktoré však majú svoj význam – *litterae cum filis sericis*, *litterae cum filis canapis*) alebo prúžok

pergamenu, prípadne aj papiera. Osobitným spôsobom je pečatenie cez clonu (s clonou). Hromadnejšie sa používala až od 15. storočia, v 16. storočí a neskôr je dominujúcim technickým riešením pečatenia. Clona pozostávala z papiera, či už z toho istého, na ktorom bol napísaný dokument, alebo zo špeciálneho, k tomu určeného papiera. Úlohou clony bolo zachovať pečať neporušenú, čo súvisí s miniaturizáciou pečatí samotných i znižujúcou sa kvalitou pečatnej látky.

Popis pečatného poľa

Na pečati najskôr popisujeme pečatné pole, ktoré je nositeľom pečatnej figúry. V prípade, že je táto figúra heraldická (tvorí ju erb) treba ju popisovať v súlade so zásadami heraldiky. Inak však popisuje z pohľadu divájuceho sa (pozorovateľa pečate).

Základnými orientačnými prvkami pečate sú vertikálna os – napravo od nej je pravá strana a naľavo od nej ľavá strana pečate – a horizontálna os, ktorá oddeľuje hornú a dolnú polovicu pečate. Pečatné pole, ktoré je nositeľom pečatného obrazu, je spravidla od zvyšku pečate oddelené buď perlovcom alebo rytou čiarou, prípadne ich kombináciou. Tento grafický obrazec sa označuje ako lem pečate, pričom sa rozlišuje vonkajší a vnútorný. Pečatný obraz môže pozostávať z viacerých figúr, ktoré popisujeme tak, aby bol dodržaný koncept obrazu a vzájomný vzťah medzi figúrami. V rámci pečatného poľa ešte rozlišujeme záhlavie (v hornej časti) a päťu a to preto, lebo tieto časti často slúžia ako osobitné plochy pre zobrazovanie rozličných doplnkových pečatných figúr (hviezdy, trojvršie, koruna atď.). Osobitnou časťou je pole kruhopisu, ktoré je nositeľom kruhopisu. Je to samostatnú časť pečate, pretože má v nej inú funkciu ako pečatné pole a používa preto aj iné výrazové prostriedky (litery, sigly). Paralelu možno nájsť v heraldike, kde sa pojem „pole“ vzťahuje výlučne na štít, hoci erb má často aj ďalšie (vedľajšie) časti. Od pečatného poľa ho zvyčajne oddeľuje lem (vnútorný). Pole kruhopisu okrem kruhopisu samotného môže obsahovať aj iné grafické a obrazové prvky (kríže, rastlinné motívy, bodky atp.) Samotný kruhopis (latinsky *circumferenciae*, *epigraphae*, *superinscriptio*, chorvátsky *uokolo natpis* !) môže byť buď dostredivý (sústredený), alebo odstredivý. Dostredivý kruhopis je orientovaný voči stredu pečate (číta sa akoby zvnútra pečate a je najbežnejším spôsobom); odstredivý kruhopis je jeho opakom (číta sa akoby z vonkajšej strany pečate). Písmo

charakterizujeme podľa paleografickej klasifikácie. Okrem jeho paleografickej typológie, je osobitne dôležité uviesť aj všetky doplnky v štruktúre kruhopisu ako sú medzi písmenové znaky, značky a obrazce písma, charakteristika veľkosti (majuskulné, miniskulné písmo). Súčasťou kruhopisu sú aj uvádzacie značky, najčastejšie kríž, ktorý okrem invokačnej funkcie, označuje aj začiatok textu a smer jeho čítania. Kruhohpis prepisujeme verne, teda v podobe, v akej je uvedený v poli kruhopisu vrátane všetkých skrátaní. Takto odpísaný text následne treba v zátvorke rozpísať do plného znenia. Tento prepis je vhodné uvádzať v graficky odlišenom písme (najbežnejšia je kurzíva).

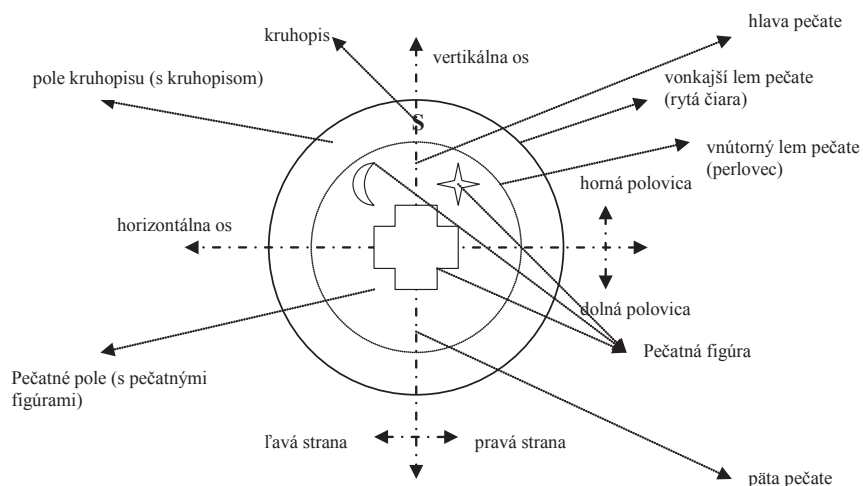

Schéma popisu pečate

Tvar pečate:

Tvar pečate je jedným zo základných popisných kategórií, no môže byť aj dôležitým typologickým prvkom, prípadne dosvedčuje dobu vzniku pečatidla. Najbežnejším sú zvyčajné geometrické tvary: kruhový, oválny, štvorcový, osemhranný, šesťhranný, mandľový (oválny s ostro zakončenými špicami), trojuholníkový, krížový atď. Výnimočné postavenie má tvar cirkevných pečatí – oválny s ostro zakončenými špicami. Ide o starobylý tvar, doložený v cirkevnej ikonografii už v 1. až 5. storočí. Má výraznú kristologickú symboliku (Kristus ako víťaz na smrťou – zmŕtvychvstanie).

Tento tvar používala väčšina prelátov a konventov v Uhorskom kráľovstve. Výnimku predstavovali hodnoverné miesta (okrem Budínskej kapituly), ktoré uprednostňovali okrúhly tvar, čím demonštrovali, že sú inštitúciami svetského (nie cirkevného) práva. Dôležitý je tiež trojuholníkový tvar, ktorý patrí medzi najstaršie druhy pečatí u nás a zvyčajne ho treba datovať už do 13. storočia. Platí zásada, že čím komplikovanejší (zložitejší) tvar, tým išlo o mladšiu pečať. Napríklad Kremnica používala šesťhranný tvar (výsady dostala v roku 1328, odtlačok poznáme z roku 1331). V súvislosti s tvarom pečate treba upozorniť na prípad Trnavy, ktorá najstaršie pečate mala v kruhovom tvare. Známy je z odtlačkov z rokov 1347 a 1348. Tvar pečate tu totiž korešponduje s ikonografiou, kde je znázornený kruh šťastia (rota fortunae) s hlavou Krista. Celú túto symboliku ešte zdôrazňuje aj kruhohpis: „Pečať mešťanov z Trnavy s kruhom šťastia a Boh v kruhu (Sigillum civium de Zmbothel cum rota fortune et Deus in rota).“

Pečatná látka

Ide o materiál, ktorý bol nositeľom odtlačku pečatidla, teda pečate. Tie sa v minulosti odtlačali do viacerých druhov materiálu, čo záležalo od viacerých faktorov ako boli povaha dokumentu a jeho závažnosť atp. V staroveku i včasnom stredoveku sa možno stretnúť s materiálom z hlavy (so špeciálnymi prímiesami, ktoré jej dodávali plastickeť). Známe sú aj z neskoršieho obdobia rozličné kovy ako olovo (pápežská kancelária) a zlato, tzv. zlaté buly (často išlo len plátky zlata, ktoré pokrývali iný, lacnejší materiál).

Olovo bolo charakteristické pre pápežskú kanceláriu (bullae, bullare). Išlo o vplyv Byzantska, kde sa používali rozličné kovové pečate. Podobne aj v Rusku a Benátskej republike.

Najbežnejšou pečatnou látkou však bol vosk. Bol špeciálne upravovaný prostredníctvom rozličných prímies, ktoré mu dodávali potrebné vlastnosti a farebnosť (živica, smola, ľanový olej atp.). Konkrétny pomer bol však tajomstvom jednotlivých pisárskych dielní. Až od 17. storočia si bolo možné zakúpiť už hotový pečatný vosk, mal však odlišnú štruktúru a teda aj vlastnosti od vosku používaného v stredoveku.

Od 16. storočia sa v Európe šíri ako módný materiál tzv. pečatný lak (nazývaný aj španielsky vosk). Súviselo to so zmenou pisárskej látky, kde pružnejší papier definitívne vytláča z obehú pergamen. Významným

faktorom bola aj prudko narastajúca agenda, ktorá si vyžadovala disponovať s pečatnou látkou, ktorá je veľmi flexibilná a pohodlná. Nedostatkom laku bola pomerne vysoká krehkosť, preto bolo často nevyhnutné používať pri pečatení clonu.

V 16. storočí sa objavujú aj tzv. slepé pečate, ktoré boli do písacej látky razené formou kontrasingila. Tento spôsob sa s istými technickými obmenami a vylepšeniami používa v úradnej agende ešte aj v súčasnosti.

Napokon od 18. storočia sa používa aj pečatný tuš (pečatný atrament). Jeho všeobecné rozšírenie nastalo v 19. storočí. Súvisel najmä s nástupom nových druhov pečatidiel, ktorými sa stali pečiatky (gumené alebo drevené). Tie definitívne z bežného života vytlačili pôvodné a niekoľko storočí používané pečatidlá (typária).

Veľkosť pečate

Až do 12. storočia pečate zvyčajne nemali príliš veľké rozmery, čo súviselo s tým, že pečať sa prevažne umiestňovala priamo na dokument pod text (napríklad listiny Merovejcov, Karolovcov, Otovcov). V našom prostredí v tomto období funkcia uhodnoverňovacia funkcia pečate ešte nedominovala, a to ani na kráľovskom dvore. Až zriadenie kráľovskej kancelárie za vlády Bela III. malo za následok masovejšie používanie kráľovských pečatí aj na účely potvrdzovania majetkovo-právnych pokonaní. Zväčšovanie pečati tiež nastalo, keď sa tieto začali postupne umiestňovať mimo vlastný dokument (extra litteras). Potom ich rozmery začínajú prudko rásť. Vzhľadom na plnú autenticitu kráľovských pečatí, demonštrovanú aj v rozmere, platilo, že kráľovské pečate boli najväčšími. Napríklad pečať Gejzu II. mala Ø 88 mm; Štefana III. Ø 123 mm; Imricha Ø 61 mm; Ondreja II. Ø 110 mm (zlatá bula Ø 70 mm); Bela IV. Ø 95 mm (ako mladší kráľ používal pečať s Ø 35 mm, jeho zlatá bula mala Ø 70 mm); Štefana V. Ø 105 mm; Ladislava IV. Ø 90 mm; Ľudovíta I. Ø 115 mm a Žigmunda Luxemburského Ø 140 mm. Išlo tu všetko o typ tzv. majestátnych pečatí.

Pečate krajinských hodnostárov boli podstatne menšie a pohybovali sa v rozmedzí 30-60 mm. V 15. storočí dokonca dochádza k ich ďalšej veľkostnej redukcii až na 35-40 mm.

Mestá mali pečate, ktorých rozmery zvyčajne nepresahovali viac ako 60 mm (Žilina). Pečať Bratislavy mala Ø 55 mm. Aj tu však platí, že v mladšom období (od polovice 15. storočia) si aj mestá svoje pečate postupne

zmenšujú, prípadne zavádzajú do používania nové druhy pečatí, ktoré boli už podstatne menšie. Napríklad v 16. storočí väčšia pečať Žiliny mala Ø 28 mm a menšia (tajná) pečať Ø 19 mm.

Pokiaľ ide o hodnoverné miesta, bola situácia nasledovná: Ostrihom Ø 50 mm; Hronský Svätý Beňadik Ø 45 mm; Nitrianska kapitula Ø 40 mm; Bratislavská kapitula Ø 35 mm; Konvent v Šahách Ø 40 mm; Zoborský konvent Ø 50 mm. Išlo teda o rozmery v rozmedzí 35 až 50 mm.

7. Farebnosť pečatného vosku (výsadnosť a autenticita – právna kompetencia pečate)

Uhorské obyčajové právo nepochybne najväčší dôraz kládlo nielen na postavenia držiteľa výsadného postavenia, ale aj na pôvod oprávnenia disponovať ním. Často to bola práve pečať, prostredníctvom ktorej sa takáto výsadnosť zverejňovala. Nepochybne išlo najmä o výsadu červenej pečate (ktorej zdrojom bol výlučne panovník), ktorá určovala kompetenčný okruh pôsobnosti – teda právnu silu a záväznosť takýchto pečatí. Všeobecne platilo, že plnú autenticitu (právnú záväznosť) mala len kráľovská pečať a pečate ostatných vydavateľov boli od nej závislé a teda odvodené na základe delegovanej autority panovníka. Podľa Tripartita *„je autentická pečať taká, ktorá akoby držala autoritu, v ktorú je treba veriť. Je vlastná vládarom a riadnym sudcom kráľovstva ako aj kapitulám a konventom. Takáto autentická pečať, umiestnená na listine, potvrdzuje v plnosti skutočnosti, zaznamenané v listine a týmto spôsobom zverejnené“*.

Keďže bolo vo všeobecnosti v bežnom písomnom styku väčšine účastníkov len málo známe, kto je držiteľom výsadnej (autentickej) pečate, bola to práve farba pečatného vosku, ktorá to prijímateľovi zreteľne signalizovala. V podstate sa v našom prostredí za výsadný považoval spočiatku len červený pečatný vosk, no aj takéto chápanie červenej farby ako znaku výlučnosti a výsadnosti sa ustálilo až v priebehu prvej polovice 15. storočia. Ide tu nepochybne o import z Nemeckej ríše, ktorej kráľ Žigmund (od roku 1433 aj cisár) vládol i v Uhorskom kráľovstve. Tu sa červená pečať spájala s postavením slobodných grófov, neskôr aj barónov, po vzore čoho sa zase v Uhorsku červená pečať (okrem krajinských hodnostárov) spájala s postavením večných (dedičných) grófov (*comes perpetuus*), predsa sa však k oprávneniu disponovať červenou pečaťou vyžadovalo ešte aj udelenie osobitného privilégia panovníkom. Inak rôzne farbený vosk sa v Európe ako módný prvok objavuje už od 1. polovice 12. storočia, no nevyjadroval spočiatku žiadne špecifiká či výsadnosť užívateľov. Rozhodoval predovšetkým kancelársky úzus tej ktorej vydavateľskej inštitúcie, až od konca

14. storočia sa postupne presadzuje myšlienka hierarchického postavenia jednotlivých farieb pečatného vosku, pričom za najvýsadnejšiu sa považovala farba červená a v pomyselnom rebríčku ďalej nasledovali zelená, biela a čierna.

V uhorskej spoločenskej hierarchii platilo, že onkrétne funkcie (respektíve spoločenské postavenie) boli implicitne späté s používaním červenej pečate, o čom svedčí skutočnosť. S tým potom súvisí aj priznanie (redukovanej) autentickej pečate aj pre mestá, pretože významné a privilegované mestá v Uhorsku, ktorých postavenie sa po vydaní Žigmundovho dekrétu v roku 1405 stabilizovalo vo forme ďalšieho privilegovaného stavu uhorskej spoločnosti, sa od polovice 15. storočia tiež usilovali získať výsadu pečatiť svoje písomnosti červeným voskom, aby tak mohli aj symbolicky vyjadriť svoj privilegovaný status. Napokon koncom stredoveku sa už farba pečatného vosku uhorských miest a mestečiek stáva vhodným reprezentantom ich spoločenského postavenia a v tom zmysle aj ich vzájomného odlíšenia.

Z nášho (ale aj celouhorského) prostredia najstarší doklad na privilégium červenej pečate nachádzame v erbovej listine mesta Košíc zo dňa 7. februára 1453, v ktorej kráľ Ladislav V. okrem polepšeného erbu povolil košickým mešťanom užívať aj červený vosk. Podobne teda ako v prípade mestských armálesov, aj pri výsadách o červenej pečati tak Košice predbiehajú ostatné mestské sídla v kráľovstve. Ale aj celý región východného Slovenska je v tejto oblasti veľmi skoro vyspelý, o čom svedčí, že len o štyri mesiace neskôr ako Košice – 5. júna 1453 – získal výsadu červeného pečatného vosku spolu s erbovou listinou aj Bardejov. Niekedy pred rokom 1455 výsadu červeného pečatného vosku spolu s erbom musela získať aj Levoča, no erbová listina zhorela pri požiari mesta v roku 1550. V roku 1456 túto výsadu získala Kremnica a v roku 1459 aj Bratislava. Vo všetkých uvedených prípadoch sa pritom právo užívania červeného pečatného vosku odvolávalo na zvyk mesta Budína, ktorého postavenie medzi uhorskými mestami bolo špecifické a výsadné. Už v roku 1308 sa o ňom konštatovalo, že je to *„sídlo kráľovstva a najväčšie z miest“*. Budínske výsady sa preto pre uhorské mestá stali vzorové aj pri udeľovaní iných čiastkových privilégií, pričom tu vždy rezonovala aspirácia takýchto sídlisk na podobné postavenie slobodného kráľovského mesta. Pozoruhodné však je, že samotný Budín formálne získal výsadu na užívanie červeného pečatného vosku (spolu a erbom) až od cisára Leopolda I. 23. októbra 1703, teda v čase, keď len

z nášho municipálneho prostredia už poznáme až dvadsaťdeväť privilégii (vrátane ich konfirmácii) na červený pečatný vosk. Naopak po udelení výsady na červenú pečať Bratislave sa už s týmto odvolaním vo výsadných listinách nestretávame, ale udelenie takejto výsady sa len všeobecne odvodňuje vzorom ostatných slobodných kráľovských miest. Tak tomu už v roku 1463, keď výsadu červenej pečate získal aj Kežmarok a v roku 1496 aj Banská Štiavnica. Do konca stredoveku právo používať červenú pečať ešte získali mestá Prešov (1508), Krupina (1510), Banská Bystrica (1516), Skalica (1524) a Trenčín (1527).

Obdobie od nástupu Habsburgovcov na uhorský trón je už z pohľadu privilégii na červený pečatný vosk dobou ich hromadného vydávania, a to nielen v Uhorsku, ale aj v ostatných krajinách habsburského súštitia. V našom prostredí ho získavajú najmä novo kreované slobodné kráľovské mestá ako Sabinov v roku 1533, Modra v rokoch 1577 a 1607, Pezinok a Svätý Jur v roku 1647.

Ďalšiu skupinu predstavujú stredoslovenské (tu najmä banské) mestá ako Zvolen (1563), Brezno (1568), Nová Baňa (1582), Slovenská Ľupča (1582) a Ľubietová (1583). Práve banícky pôvod bol zrejme motívom pre udelenie výsady červenej pečate aj pre Partizánsku (Nemeckú) Ľupču v Liptovskej župe v roku 1604, konfirmovanej ešte aj v roku 1712.

O Levoči sme už konštatovali, že mesto dostalo erbovú listinu a spolu s ňou aj výsadu na používanie červeného pečatného vosku niekedy pred rokom 1455. V roku 1550 po katastrofálnom požiari, ktorý tento armáles zničil, si preto Levočania vyžiadali jeho renováciu a mesto pritom opäť získalo aj obnovenie výsady červeného pečatného vosku, ako ho užívalo v svojej kancelárskej činnosti. Podobne v rokoch 1603 a 1609 získala konfirmáciu staršej výsady na červenú pečať z roku 1510 i Krupina ako vedľajší produkt svojich erbových listín a konfirmácie majetkových práv mesta. Aj v prípade Kežmarku v roku 1655 išlo o konfirmáciu erbovej listiny z roku 1463, ktorej súčasťou bola aj výsada červenej pečate. Na území Spišskej župy však právo pečatiť svoje písomnosti červeným voskom získali aj ďalšie mestá: v roku 1632 to bola Spišská Nová Ves, v roku 1647 Spišská Sobota, no najmä mestské sídla Provincie 16 spišských miest. Provincia vznikla potom, čo bolo v roku 1772 k Uhorsku opätovne pričlenené územie trinástich spišských miest, zálohovaných Poľsku ešte v roku 1412. Cisárovná Mariá Terézia následne v roku 1774 nariadila vytvoriť novú Provinciu rozšírenú o mestá Stará Ľubovňa, Hniezdne a Podolíneček a potvrdila

výsadu užívať červený pečatný vosk pre všetky mestá, ktoré do nej patrili (Hniezdne, Podolíneček, Stará Ľubovňa, Ľubica, Matejovce, Poprad, Ruskinovce, Spišská Belá, Spišská Nová Ves, Spišská Sobota, Spišské Podhradie, Spišské Vlachy, Stráže pod Tatrami, Tvarožná, Veľká, Vrbov).

Celkovo teda možno konštatovať, že pokiaľ ide o celkový počet výsadných listín, oprávňujúcich užívanie červeného pečatného vosku, je k nášmu územiu známych až tridsaťtri takýchto privilégii, ktoré sa vzťahujú na tridsaťosem mestských sídel. Z tohto počtu je však päť konfirmácií starších privilégii (1603 a 1609 Krupina, 1712 Partizánska Ľupča, 1655 Kežmarok) a v jednom prípade ide skôr o renováciu zničeného privilégia (1550 Levoča).

Známe sú však z nášho prostredia aj výsadné listiny na ďalšie farby pečatného vosku, konkrétne išlo o výsady oprávňujúce používanie zeleného a bielo pečatného vosku.

Vôbec najstarší prípad predstavujú Oslany, ktoré už za vlády Mateja I., teda niekedy v rokoch 1458 až 1490 získali trhové privilégia, no aj erb a výsadu na zelený pečatný vosk. Listina však počas nasledujúcich bojoch o uhorský trón a vpáde poľského vojska princa Kazimíra v rokoch 1491 až 1492 zhorela, preto ju Vladislav II. v roku 1503 renovoval. Deperditami sú aj výsadné listiny na erb a zelený pečatný vosk, ktoré niekedy medzi rokmi 1490 až 1511 získali mestečká Červenokamenského panstva Častá a Dolné Orešany. Aj tu boli uvedené výsady nepochybne spojené s právom na konanie trhov a právnym povýšením sídlisk.

Špecifický prípad predstavovala Žilina, disponujúca rozsiahlym súborom mestských výsad, ktorá preto, naopak, koncom stredoveku ašpirovala na získanie červeného pečatného vosku. Výsledkom úsilia žilinských mešťanov však bol zisk privilégia na zelený pečatný vosk, čím sa z pozície zemepána zamedzilo snahe mešťanov dosiahnuť plnoprávne postavenie slobodného kráľovského mesta. Prípad Žiliny je špecifický aj tým, že výsadný charakter privilégia na zelený pečatný vosk vo všetkých ostatných známych prípadoch denotoval spoločenské povýšenie sídlisk, čo však už nebolo adekvátne v prípade Žiliny, ktorá bezpečne už najneskôr začiatkom 14. storočia bola vnímaná ako mesto (*civitas regia*), a teda ani udelenie výsady zeleného pečatného vosku nemohlo byť symbolickým aktom povýšenia Žiliny, ale skôr naopak. Jestvujúce doklady potvrdzujú, že Žilincania spočiatku vôbec neuplatňovali udelenú výsadu zeleného pečatného vosku, čo tiež je výrečným svedectvom o „výsadnosti“ takéhoto privilégia,

preukázateľne pritom tento stav trval až do konca roku 1531. Snahy o revidiu tohto stavu sa však mešťania Žiliny nevzdali, ako ešte spomenieme.

Treba zdôrazniť, že výsadný charakter privilégia na zelený pečatný vosk mal symbolicky vyjadrovať premenu dovtedajšej rurálneho sídla na sídlo mestského charakteru aj v právnom význame, pretože mestečká v Uhorsku takýto typ vosku bežne užívali predovšetkým od začiatku 16. storočia. V tomto období sa aj završuje proces diferenciacie miest v Uhorsku, čoho symbolické vyjadrenie sa odrážalo práve v používanej farbe pečatného vosku. Bolo zaužívanou praxou, že mestečká staršieho pôvodu, ktoré nedosiahli vo svojom vývoji postavenie slobodných kráľovských alebo banských miest (čo však neplatilo výlučne) užívali vo svojej kancelárskej činnosti buď pôvodný nefarbený prírodný, alebo zelený, prípadne aj biely pečatný vosk, pričom vo väčšine prípadov sa túto skutočnosť vôbec neusilovali podchytiť aj nadobudnutím výsadnej listiny. Trochu odlišnú kategóriu už predstavovali tie sídliská, ktoré len neskôr (od 16. storočia) získali právne i fakticky postavenie mestečiek, pričom sa vyvinuli zo starších dedinských sídlisk a tak aj snaha o nadobudnutie výsadnej listiny na určitý druh pečatného vosku mala symbolicky vyjadrovať nové právne a hospodárske postavenie takéhoto sídliska.

Napriek pomerne veľkému počtu sídlisk, ktoré dosiahli z právneho hľadiska aspoň formálne postavenie mestských sídel, však z územia Slovenska poznáme len jedenásť výsadných listín na zelený pečatný vosk, vzťahujúcich sa na šesť mestských lokalít. Okrem už uvedených, ide ešte o Domanižu v roku 1559 a Nové Mestečko pri Leopoldove, ktoré túto výsadu získalo niekedy medzi rokmi 1665 až 1705. Vo zvyšných prípadoch ide vlastne o konfirmácie tejto výsady pre uvedené sídla. Správy však máme aj o tom, že zelený pečatný vosk pred udelením výsady na červený vosk používali aj Sabinov (pred rokom 1533), Nová Baňa (pred rokom 1582), Lubietová (pred rokom 1583) a Spišská Nová Ves (pred rokom 1632), nič však nenaznačuje, žeby tieto mestá disponovali aj osobitným privilégiom na jeho používanie, podobne, ako tomu bolo aj pri iných starších mestských sídlach v Uhorsku.

Napokon sa ešte treba zmieniť o výsadnej listine na biely pečatný vosk pre mesto Žilina z roku 1533, pretože aj tu v skutočnosti malo delenie výsady o používaní bieleho pečatného vosku skôr symbolicky vyjadrovať nanútené nové právne postavenie Žiliny ako zemepanského mesta, čo nápadne vyjadruje i skutočnosť, že táto výsada bola ako dodatok vsunutá

za konfirmáciu najvýznamnejších výsad, udelených Žiline predchádzajúcimi uhorskými panovníkmi a v ich kontexte vyznieva skôr protikladne. Žilinský magistrátu podobne ako po vydaní výsady o zelenom vosku, ani po udelení výsady o bielom vosku toto privilégium prakticky neužívala, ba dokonca až do 19. storočia nepoznáme žiadne odtlačky žilinskej pečate, zachované v bielom pečatnom vosku, hoci samotní mešťania na svojich súkromných listoch a účtovných potvrdenkách občas používali biely pečatný vosk (najčastejšie pod clonu). Pozoruhodné je, že Žilina po udelení výsady bielej pečate, začala skôr používať zelený pečatný vosk, ktorý napokon korenšpondoval aj so základnou tinktúrou mestského erbu.

Súhrnne možno konštatovať, že z územia Slovenska poznáme štyridsaťštyri výsadných listín, oprávňujúcich užívanie konkrétnej farby pečatného vosku (červenej, zelenej, bielej), ktoré sa vzťahujú na štyridsaťštyri mestských sídel. Z tohto počtu je však až osem deperdit (stratených listín, o ktorých máme len zmienky) a ďalších osem privilégií sú konfirmácie starších výsadných listín na už udelené oprávnenie disponovať konkrétnou farbou pečatného vosku. Z obsahového hľadiska tu však ide len o štrnásť samostatných výsadných listín na farbu pečate, zvyšných sedem pečatných privilégií je súčasťou armálesov (teda spolu s udelením erbu), ďalších päť je zároveň spojených aj s trhovými výsadami, jedno s donáciou na pozemkový majetok a zvyšných osem s viacerými rozličnými mestskými výsadami.

Výsady o používaní pečatného vosku pre mestá

Rok	Sídlo	Obsah výsadnej listiny	Farba vosku
1453	Košice	erb + vosk	červený
1453	Bardejov	erb + vosk	červený
*pred 1455	Levoča	erb + vosk	červený
1456	Kremnica	vosk	červený
1459	Bratislava	vosk	červený
1463	Kežmarok	erb + vosk	červený
*1458-1490	Oslany	erb + vosk	zelený
1496	Banská Štiavnica	vosk	červený
1503	Oslany	trh + erb + vosk	zelený
1508	Prešov	vosk	červený
1510	Krupina	držba majetku + vosk	červený

*1490-1511	Dolné Orešany	trh + erb + vosk	[zelený]
* pred 1511	Častá	trh + erb + vosk	[zelený]
1516	Banská Bystrica	vosk	červený
1523	Žilina	vosk	zelený
1524	Skalica	vosk	červený
1527	Trenčín	vosk	červený
1533	Žilina	konfirm. výsad + vosk	biely
1533	Sabinov	vosk	červený
1550	Levoča	erb + vosk	červený
1559	Domaniža	trh + erb + vosk	zelený
1563	Zvolen	vosk	červený
1565	Oslany	konfir. 1503	zelený
*1568	Brezno	vosk	červený
*1577	Modra	vosk	červený
1582	Nová Baňa	vosk	červený
1582	Slovenská Lupča	konfirm. výsad + vosk	červený
1583	Lubietová	vosk	červený
1603	Krupina	konfir. 1510	červený
1604	Partizánska Lupča	konfirm. výsad + erb + vosk	červený
1607	Modra	konfir. 1577 + erb	červený
1609	Krupina	konfir. 1603/1510	červený
1632	Spišská Nová Ves	konfirm. výsad + vosk	červený
1647	Pezinok	konfirm. výsad + erb + vosk	červený
1647	Svätý Jur	konfirm. výsad + erb + vosk	červený
1647	Spišská Sobota	erb + vosk	červený
1655	Kežmarok	konfir. 1463	červený
1697	Oslany	konfir. 1565/1503	zelený
*1665-1705	Nové Mestečko pri Leopoldove	trh + pečať (erb) + vosk	zelený
1712	Partizánska Lupča	konfirm. 1604	červený
1712	Nové Mestečko pri Leopoldove	konfirm. výsad + erb + vosk	zelený
1773	Domaniža	konfir. 1559	zelený
*1774	Provincia 16 spišských miest	konfirm. výsad + erb + vosk	červený
1778	Provincia 16 spišských miest	konfirm. výsad + erb + vosk	červený

8. Panovnícke pečate

Tripartitum, ktoré je verným obrazom sociálno-právnej štruktúry uhorskej spoločnosti na konci stredoveku, podrobne informuje aj o postavení a právoplatnosti kráľovských pečatí. V tomto zmysle je pozoruhodné, ako sa stavia ku kráľovským listinám a ich pečatiam, ako najvyšším inštrumentom autentickosti. Tripartitum totiž považuje listiny spečatené všetkými legitímnymi kráľmi až do vlády Ondreja II. (1205) za právoplatné, menovite však vyhlasuje, že listiny Petra Orseola (*Theutunus*), Samuela Abu, Šalamúna (1074-1077), Štefana IV. (syna Bela II. Slepého, ktorého v roku 1163 po piatich mesiacoch vlády uhorskí veľmoži vyhnali z kráľovstva), Ladislava III. (syna kráľa Imricha, ktorý zomrel v roku 1205 ako šesťmesačný) nemajú mať žiadnu platnosť. Listiny Ondreja II., Bela IV. a Štefana V. majú držať právoplatnosť a legitímnosť len z obdobia ich riadnej kráľovskej vlády, teda nie z obdobia, keď vládli ešte ako mladší uhorskí králi. Podobne právoplatné boli aj všetky listiny Ladislava IV., hoci tento uhorský panovník bol v roku 1279 istý čas aj v cirkevnej kľiatbe pápežského legáta biskupa Filipa z Firmy. Naopak listinám Ondreja III. už nepriznáva žiadnu autentičnosť, ak ich len nepotvrdil svojou prsteňovou pečaťou aj Karol I. Róbert, odtlačenou do červeného pečatného vosku. Takéto listiny sú skutočne známe, ako napríklad Karolova confirmácia Ondrejovej donácie pre Juraja zo Solivaru z 28. augusta 1291. Keď v roku 1435 túto listinu šľachtici zo Solivaru predložili na súde krajského sudcu Mateja z Pavloviec na Uhom, ten poznamenal, že „*vedľa pečate pána kráľa Ondreja sú privesné z oboch strán pečate arcibiskupov Vladimíra, ostrihomského, a Jána, kaločského, a túto listinu pán Karol, podobne kedysi kráľ, potvrdil pritlačením svojej prsteňovej pečate do červeného vosku do dvojstrannej pečate kráľa Ondreja, po pravej strane jeho obrazu*“.

Podľa Tripartita držal Karol I. tri pečate (typária), z ktorých prvé dve ešte počas svojej vlády sám vyhlásil za neplatné. Preto aj všetky listiny, spečatené týmito typárkami mali byť platné, len ak boli confirmované

aj treťou pečaťou, ktorá je opísaná takto: „*tretiu pečať možno spoznať tak, že po oboch stranách štítu sú vyryté dve figúry drakov, v samotnom štíte je dvojkríž*“.

Zaujímavá situácia nastala, keď na uhorský trón nastúpil Ludovít I. O jeho istej nepripravenosti v celej situácii vypovedá listina sriemskeho biskupa Petra, ktorý bol zároveň aj na čele kráľovskej kaplnky (jej županom). 14. augusta 1342 vydal listinu namiesto nového panovníka a spečatil ju svojou úradnou pečaťou župana kráľovskej kaplnky, čo zdôvodnil slovami, že „*nový kráľ ešte stále nemá pečať*“.

Inak Ludovít I. podľa Tripartita disponoval dvoma pečaťami, z ktorých prvá sa stratila v Bosne na kráľovskej výprave v roku 1364, keď jej typárium bolo ulúpené kancelárovi, v tom čase ostrihomskému arcibiskupovi Mikulášovi. Podrobnosti sa dozvedáme z následného kráľovského mandátu, podľa ktorého „*keď sme boli v Bosne na čele mocného vojska s cieľom potlačiť vzburu tamojšieho heretického obyvateľstva, nachádzajúceho sa v omyle voči pravovernej viere, bol s nami aj ctihodný otec pán Mikuláš, ostrihomský arcibiskup a náš kancelár, u ktorého boli oba páry našich autentických pečatí ... (vtedy) akýsi sluha tohto arcibiskupa Dominika, ktorý bol určený na stráženie týchto pečatí, opantaný zlobou, obe tieto naše autentické pečate ukradol. My teda zvažujúc, aby takáto strata našich pečatí nemohla viesť obyvateľov nášho kráľovstva do nebezpečenstva v ich právach, dali sme pre nás vyryť novú pečať v dvoch pároch, ktorou je potrebné spečatiť všetky listiny spečatené našou ukradnutou pečaťou ako aj listiny nášho otca Karola*“.

Parafrázujúc ďalej Tripartitum, všetky listiny kráľa Žigmunda spreď roka nemali žiadnu platnosť, pretože Žigmund nariadil, aby v termíne od sviatku sv. Juraja (24. apríl) 1405 do nasledujúceho sviatku sv. Juraja 1406 mali byť všetky kráľovské privilégia, no aj listiny kráľovnej Márie a Ludovíta I. nanovo spečatené novou pečaťou, inak stratili platnosť. Motívom tu bol nepochybne finančný zisk, ktorý takáto kancelárska činnosť prinášala, ale aj revízia kráľovských majetkov. Všetky ďalšie listiny Žigmunda až do jeho smrti (1437) však už mali byť právoplatné.

Rovnako platili aj listiny vydané kráľom Albrechtom, listiny jeho vdovy kráľovnej Alžbety i kráľa Vladislava I., zomrelého roku 1444 pri Varne, však už platiť nemali, s výnimkou donácie kráľovnej Alžbety pre Stoličnobelehradskú kapitulú. Neplatnosť Vladislavových listín sa opiera o skutočnosť, že pri jeho korunovácii neboli dodržané všetky potrebné postupy a najmä nebola použitá pravá svätoštesfanská koruna. Tento

skutočnosti si bola vedomá aj kráľovská kancelária, ktorá preto nechávala signovať a spečatovať Vladislavove kráľovské listiny súčasne aj krajinskej šľachte a duchovenstvu.

Ďalej podľa Tripartita mali mať plnú autenticitu aj listiny uhorských stavov – guberniálnej rady, museli však byť vydané len na sneme v Pešti. Pri tejto príležitosti vznikla aj osobitná pečať, „*v ktorej je dvojitý kríž na spôsob znamenia uhorského národa*“. Táto pečať sa mala uchovávať len v Budíne v kúrii hlavného kráľovského taverníka. O tejto pečati sa zachoval aj osobitný dekrét z roku 1445, ktorý celú situáciu popisuje takto: „*Ďalej sa tiež má disponovať jedinou pečaťou, v ktorej je znamenie kríža, tak ako je znak Uhorského kráľovstva a táto pečať nech sa uchováva v meste Budí, aby sťažovatelia mali vydané pod jej svedectvom všetky listiny a tak sa mohli dožadovať spravodlivosti ako sa patrí až do korunovácie kráľa*“. Táto pečať v korboračiach takýchto listín vystupuje pod označením „*sigillum nostre universitatis*“, no problematickosť jej autentičnosti si uvedomovala aj uhorská šľachta, preto sa usilovala listiny súčasne uhadnoverňovať aj vlastnými – súkromnými – pečaťami.

Za právoplatné Tripartitum uznáva aj všetky listiny gubernátora Jána Huňadiho, no len z obdobia jeho pôsobenia v tejto funkcii. Jeho privilégia však boli obmedzené a ako donácie smel udeľovať len majetky, na ktorých nebolo viac ako tridsaťdva sedliackych usadlostí.

Napokon plnú autoritu a platnosť mali mať aj všetky listiny Mateja I., no len od jeho od jeho korunovácie – 29. marca 1464. V tejto súvislosti Matej I. vydal nariadenie, podľa ktorého boli všetky jeho staršie listiny vyhlásené za neplatné a ich držiteľia boli povinní si zaobstarať ich renovácie. Výrečne o tom vypovedá listina hlavného kráľovského tridsiatnika a správcu Košickej komory Štefana Kovácsa, ktorý na túto skutočnosť upozornil v listine z 13. mája 1464 adresovanej bardejovskej mestskej rade, keď odmietal akceptovať ich mýtnu výsady. Zdôvodňoval to tým, že „*náš pán kráľ v čase svojej korunovácie odvolal všetky svoje staršie listiny, vydané pred korunováciou a pečať svojej výsosti dal zničiť pred obyvateľmi častí Uhorského kráľovstva*“ (teda na sneme).

Kráľ Matej aj priamo vymedzil zákonom z roku 1471 počet svojich typárii: „*... užívame štyri alebo päť pečatí, totiž zlatú bulu, dvojstrannú pečať, tajnú, súdnu a prsteňovú pečať*“.

Napokon Tripartitum celkom prirodzene priznáva úplnú autetičnosť aj listinám a pečatiam aktuálneho uhorského panovníka Vladislava II.

K pečatiam a ich funkcii sa Tripartitum vracia ešte raz, a to v otázke falošnosti listín. V kapitole s názvom: „*Na čo treba dávať pozor pri posudzovaní falošných listín ?*“, dáva túto odpoveď: „*najviac na dátum listiny alebo deň vydania privilegii ako aj umiestnenie roka. Napokon aj na pritlačenú alebo zavesenú pečať a jej kruhopis*“. Ďalej v texte, v § 2 však upozorňuje, že „*privilegia dobrým a zákonným spôsobom vyhotovené, ak aj majú poškodené a zlomené pečate, vždy sa majú považovať za platné, pokiaľ len sa dajú dobre prečítať kruhopisy pečatí a nápisy*“. Teda popri dátume tu bola v pozornosti predovšetkým otázka spečatenia a zachovania pečate, a to do tej miery, pokiaľ bolo možné identifikovať jej držiteľa, čo signalizuje istý posun v tejto otázke koncom stredoveku, pretože ešte aj v 14. storočí boli v mnohých prípadoch konfirmované listiny len z dôvodu poškodenia pečate.

9. Pečate hodnoverných miest

Všeobecne počiatky užívania pečatí cirkevnými inštitúciami vo verejnoprávnom či súkromnom styku v najstaršom období sú len ťažšie dokumentovateľné, no treba zdôrazniť, že keď od tridsiatych rokov 13. storočia boli konventy a kapituly už priamo zainteresované do verejnoprávných pokonaní, mnohé kláštory a cirkevné inštitúcie používali svoje pečate dlhšiu dobu (napríklad pečať Nitrianskej kapituly je známa už z listiny z roku 1229). Z toho vyplýva, že prinajmenšom významnejšie cirkevné inštitúcie nepochybne užívali vlastné pečate dávno pred rozšírením úzu spisomňovania verejnoprávných ale i súkromných pokonaní, k čomu vo všeobecnosti dochádza až od polovice 13. storočia. Jednoznačne to dokladajú zápisy v tzv. Varadínskom registri zo začiatku 13. storočia, z ktorého sa dozvedáme, že Božie súdy – ordálie sa vykonávali spôsobom, pri ktorom sa rany po rozžeravenom železe obväzovali a pečatili pečaťou príslušnej kapituly. Podľa 22. článku prvého zákonníka kráľa Kolomana I. (1095–1116) sa Božie súdy smeli vykonávať len v biskupských sídlach a vo väčších prepozitúrach, ako aj v Bratislave a Nitre (pri kapitulách), čo znamená, že už v tomto období museli disponovať vlastnými verejnými uhodnoverňovacími prostriedkami – pečaťami. Najstaršie pečate Bratislavskej a Nitrianskej kapituly, ktoré poznáme z listín z prvej polovice 13. storočia, tak už mohli predstavovať chronologicky až mladší vývojový stupeň ich autentických pečatí.

Požiadavka držby vlastného uhodnoverňovacieho prostriedku – autentickej pečate a výkonu verejnonotárskej funkcie s ustanovením inštitútu hodnoverného miesta však pre viaceré významné cirkevné inštitúcie nastala najneskôr začiatkom tridsiatych rokov 13. storočia. Vyplývala totiž z konfirmácie *Zlatej buly Ondreja II.* z roku 1231, ktorou sa nariadilo, aby dôležitejšie majetkovo-právne pokonania okrem *pristalda* potvrdil aj príslušný biskup alebo kapitula, pri právnych pokonaniach menšieho významu postačovalo aj svedectvo miestnych konventov a kláštorov. Dôvod pre

toto ustanovenie bol prozaický a súvisel so všeobecným rozšírením korupcie kráľovských poverencov – *pristaldov* v tejto dobe, na čo boli časté sťažnosti. Tento článok v *Zlatej bule* z roku 1231 sa tak stal právnym základom pre ustanovenie osobitého inštitútu hodnoverných miest v Uhorskom kráľovstve, ktoré hoci boli inštitútmi svetského uhorského práva jestvovali až do 19. storočia popri cirkevných inštitúciách, s ktorými boli personálne prepojené a nadväzovali tak na staršiu tradíciu Božích súdov.

K určeniu chronológie vzniku pečati je veľmi dôležité identifikovať isté vývojové znaky. Tie sú viditeľné najmä v oblasti kruhopisu a potom v rozmere pečatí. Väčšina pečatí (najmä hodnoverných miest) spreď prvej polovice 13. storočia (najmä spreď roka 1241) vykazuje istú podobnosť aj v kompozícii litier v kruhopise, pričom najpodstatnejším znakom je ich nekompaktnosť v štruktúre, čo znamená, že jednotlivé litery sú vo väčšej vzdialenosti od seba. Jednotlivé litery majú akoby plný a archaický, no vyrovnaný a pravidelný tvar akoby unciálnych písmen. Tomuto charakteru sa vymykajú len litery „M“ a „N“ často svojou miniskulizujúcou tendenciou, čo je ale módna záležitosť. Osobitne významné a signifikantné sú litery „E“ a „C“, ktoré však naopak zachovávajú strnulý archaický tvar – jednotlivé ramená sú predĺžené dopredu, no na konci sa vzájomne nespájajú. Tento tvar litier sa prítom vyskytuje na najstarších známych konventných cirkevných pečatiach a vykazuje podobnosť napríklad s kruhopismi v pečatiach Bratislavskej a Nitrianskej kapituly. Pokiaľ ide o rozmer pečatí, treba zdôrazniť, že okrúhle pečate hodnoverných miest v Uhorsku, ktorých vznik sa kladie najneskôr na začiatok 13. storočia nemali rozmery väčšie ako Ø 40 mm. Pečate, ktoré vznikali až po polovici 13. storočia, už mali väčšie rozmery, často v priemere až cez 50 mm. Uvedené znaky a črty vo vývoji stredovekých cirkevných konventných a kolegiálnych pečatí dovoľujú chronologizovať vznik pečatí nielen hodnoverných miest v Uhorskom kráľovstve.

V rokoch 1351 – 1353 došlo v Uhorskom kráľovstve k celokrajinskej revízií verejnotárskej pôsobnosti uhorských kláštorov a kapitúl, pričom táto sa naďalej priznala už len niekoľkým z nich (tzv. *loca credibilia* – hodnoverné miesta), ostatným konventom a kapitulám boli ich pečate odňaté. Pre mnohé najmä chudobnejšie konventy sa stala verejno-notárska pôsobnosť významným zdrojom príjmom, v dôsledku čoho neraz dochádzalo k jej zneužitiu. Tým sa definitívne ustálila sieť hodnoverných miest, ktorá zostala zachovaná až do 19. storočia.

Kolegiálna kapitula sv. Spasiteľa v Bratislave: Bratislavská kapitula nepochybne patrila k najstarším kapitulám na našom území, podľa všetkého bola konštituovaná už pri zriadení Otsrihomského arcibiskupstva, v rámci ktorého tvorilo územie prepoštvstva osobitný archidiaconát a bratislavský prepoš zastával aj funkciu archidiacona. Najstarší odtlačok je známy z listiny z roku 1251. Pečať Bratislavskej kapituly mala okrúhly tvar a jej pečatný symbol zobrazoval postavu sv. Krista – Spasiteľa, vyrastajúceho spoza strechy budovy kapitulného chrámu s dvoma vežami. Kruhopsis tvorila gotická majuscula: + : S̃

10. Stredoveké cirkevné pečate (ikonografia a ich funkcia)

Cirkevné pečate, teda pečate cirkevných inštitúcií a duchovných osôb, svojou ikonografiou i špecifickou úlohou a stredovekým ponímaním slova, obrazu a hierarchie poriadku, patria medzi funkčne i ikonograficky k najzaujímavejším druhom pečatí. Treba pritom konštatovať, že uhorská cirkev sa v ničom neodlišovala od zvyšku kresťanskej Európy a pomerne verne kopírovala všetky trendy. Z hľadiska užívateľov cirkevných pečatí možno rozlišovať dve základné skupiny – prvou sú inštitucionálne pečate, teda pečate konventov, kláštorov, kapitúl. Tu výnimočnú podskupinu tvoria inštitúcie hodnoverných miest, o ktorých už bola reč na inom mieste. Aj ostatné konventy a kláštory, napriek zákazu z rokov 1351 a 1353, predsa len postupne zaviedli pri správe svojej agendy pečate, no nemali už priznaný štatút autentických pečatí. Male teda len súkromný charakter, hoci pozícia cirkevných inštitúcií im predsa len dávala istú mieru autority, čo sa prejavilo aj na akceptovaní takýchto pečatí. Zväčša sa to však týkalo mestských konventov. Pod vlastnou pečaťou neautentické cirkevné inštitúcie väčšinou teda vydávali len menej závažné dokumenty, prípadne finančné kvitancie alebo listiny a listy dočasnej platnosti. Ak už išlo o závažnejšiu agendu, využívali sa služby hodnoverných miest.

Treba zdôrazniť, že v ikonografiách cirkevných pečatí kapitúl a konventov v Uhorsku možno rozlišovať dva ustálené a vyhranené ikonografické typy. Prvý predstavujú obrazy patrónov s atribútmi konventov a kláštorov (pečať hronskosvätobeňadického kláštora). Zdá sa pritom, akoby tento ikonografický typ pečatí kládol vo svojej symbolike dôraz na duchovnú moc a poslanie cirkvi v spoločenskej societe. Iný ikonografický typ konventných pečatí predstavujú tie pečate, ktoré vo svojich pechatných poliach zobrazujú cirkevné stavby (pričom v niektorých prípadoch možno uvažovať aj o reálnom predobrazu) ako sídlo a obraz Božej cirkvi. Tento obrazový typ však už viac kladie dôraz na svetskú úlohu cirkevných korporácií, najmä v právnom význame slova.

Iným vývojom prešli pečate duchovných osôb, predovšetkým prelátov. Z celouhorskej situácie na základe dostupných pečatí vieme, že takéto staršie pečate spreď 13. storočia nemožno očakávať, i keď najstaršia známa listina, pečatená pontifikálnou pečaťou (a to ostrihomského arcibiskupa Mikuláša) pochádza už z roku 1183, no pečať sa na nej nezachovala. Vôbec najstaršou zachovanou pontifikálnou pečaťou z uhorského prostredia je až veľká pečať vesprímskeho biskupa Róberta z roku 1210, kde v pechatnom poli je zobrazený stojaci biskup odetý v ornáte a s infulou na hlave, v ľavej ruke drží biskupskú berlu a pravou požehnáva. Práve tento typ pečate zodpovedá i najstaršej známej pontifikálnej pečati z proveniencie Nitry, a to biskupa Vincenta (1255 – 1272), zachovanej na dvoch listinách z roku 1255. Keďže Nitrianske biskupstvo bolo jediným biskupstvom, ktoré sídlilo na našom území a rozprestieralo sa tu aj celé jeho diecézne územie, je z pohľadu pontifikálnych pečatí dôležitý vývoj pečatí nitrianskych biskupov. Na ich vývoji si možno predstaviť aj celouhorský vývoj, ktorý verne kopírovali. Okrem spomenutého biskupa Vincenta boli ďalší biskupi v Nitre už v pechatných poliach svojich pečatí zobrazovaní nasledovne: Ján (1301 – 1328) – intronizovaný v pontifikálnom ornáte, Vít (1334 -1347) – v devočnej kľáčickej polohe, Štefan (1350-1367) a Michal (1383 -1399) – doľava obrátení tiež kľáčia. Ak toto porovnáme i s ostatnými známymi pečaťami uhorských biskupov, môžeme konštatovať, že stojaca poloha zobrazenej postavy majiteľa pečate zodpovedá najstaršiemu typu pontifikálnych pečatí bežných v 13. storočí, i keď už od tretej dekády 13. storočia sa pozvoľne objavuje i poloha intronizovaného biskupa. Toho najstarším dokladom je pečať vesprímskeho biskupa Bartolomeja (1226-1244). Postavu biskupov potom prirodzene v tejto najstaršej fáze v pechatnom poli dopĺňajú aj atribúty – odznaky ich duchovnej (no v tomto období už i svetskej) moci – infula a pastierska berla.

Je namieste podotknúť, že k akejkoľvek zmene v ikonografii ustálených typov pechatných obrazov nedochádzalo samovoľne, ale že táto vystala len pod vplyvom zmeny všeobecného chápania úlohy užívateľa pečate. S tým priamo súvisí i zobrazovanie stojacej, neskôr intronizovanej postavy biskupov v pechatných poliach ich vlastných autentických pečatí.

Úrad biskupa sa totiž stredovekému človeku v jeho duchovnom živote javil ako patronát – istá duchovná záštita. No oveľa viac ako biskupský úrad vnímala sa postava, osoba práve úradujúceho biskupa, čo sa potom prirodzene odrazilo aj v ikonografickej skladbe ich pečatí. A i keď bolo asi

sotva možné identifikovať konkrétneho vlastníka pečate bez prečítania jej kruhopsu, pravda pokiaľ ho nebolo možné identifikovať podľa jemu charakteristických znakov, stojaca alebo intronizovaná postava biskupa v pečatných poliach ich pečatí viac zobrazovala konkrétneho, práve úradujúceho biskupa, než symboliku úradu, ktorý zastával. A až v neskoršom období (od začiatku 14. storočia), ako ešte poukážeme ďalej, dochádza k postupnému symbolizovaniu biskupských pečatí v Uhorsku a postava biskupa – majiteľa pečate si v ikonografickej skladbe pečatí nachádza nové miesto.

Podobnú analógiu, zdôrazňujúcu úlohu patronátu konkrétnej osoby a nie úradu, z titulu držby ktorej si táto pozíciu patróna nárokuje, nachádzame i v oblasti svetskej správy, a to priamo v ikonografii pečatí uhorských panovníkov, kde v pečatných poliach sa zobrazovala priamo osoba konkrétneho panovníka, a nie symbolika jeho kráľovského úradu.¹⁹ Napríklad uhorský kráľ Belo III. ním v roku 1193 vydávané slávnostné privilégium dal potvrdiť „vtlačením nášho obrazu do zlatej buly“. Možno teda predpokladať, že uhorskí biskupi sa pre ikonografiu vlastných pečatí nechávali inšpirovať praxou uhorských panovníkov.

Spomínaný patronát, v zastúpení autentickou pečatou, nitriansky biskup Vincent v koroboráciach svojich listín i výslovne zdôrazňuje. Neskorší nitrianski biskupi už potom slovo „patrocinio“ v koroboráciach svojich listín zamieňajú za používanie stereotypnejšieho „munimine“. To už je však, ako ďalej uvedieme, odrazom aj inej koncepcie ikonografie pontifikálnych pečatí.

Čo sa tvaru týka, všetky pečate nitrianskych biskupov majú oválny tvar s ostro zakončenými špicami, čo pravda plne korešponduje s (nielen) celouhorským vývojom cirkevných pečatí vôbec. Zdá sa, že šlo o vplyv kancelárskej činnosti pápežských legátov v Uhorsku, pričom sa domnievame, že títo boli i nepriamym podnetom k tomu, že uhorskí biskupi a ich pečate, ako uhodnoverňovací prostriedok, ktorým zabezpečovali listiny vydávané vo vlastnej réžii, nadobudli takú vážnosť a autoritu, že už nebolo potrebné používať kapitolu ako hodnoverného prostredníka pri majetkovo – právnych pokonaniach. V prostredí Nitry však v dôsledku toho výrazne narastá počet písomností vydaných biskupmi, ako by sa možno očakávalo, no i tak k plnej hodnovernosti listín pritom postačovala už len autorita ich autentických pontifikálnych pečatí, na rozdiel od praxe hodnoverných miest, keď tieto niektoré listiny (kvôli väčšej vierohodnosti) potvrdzovali ešte aj formou chirografu.

V 14. storočí potom dochádza i k rozčleneniu pôvodne jednotného pečatného poľa na viaceré úrovne, časti. To, ako poukážeme ďalej, nesúvisí len so zobrazovaním architektonických prvkov, či dokonca celých stavieb symbolizujúcich (no môžu mať i reálny predobraz) katedrálnej chrámu ako sídlo biskupa. Má to aj svoj iný, špecifický dôvod, ktorý súvisí aj s hierarchizáciou okolitého a zažívaného sveta.

Podľa základnej myšlienkovvej schémy rozpracovanej už na prelome 5. a 6. storočia Dionýziom Areopagitom a zavŕšenej v 13. Storočí v monumentálnej Teologickej summe sv. Tomáša Akvinského, vznikla v kolíske scholastiky mohutná kresťanská vízia hierarchicky usporiadaného sveta, založeného na posvätnnej vláde – dei gratia. Svet inteligibilných bytostí (ľudí a anjelských duchov) sa usporiadal, a to podľa dôstojnosti vo vnútri spoločenstiev všetkých bytostí, do trojčlennej hierarchie, pričom každá bola ešte aj osobitne členená. Stredom takto usporiadaného sveta je pozemská sféra, ovládaná dvoma veľkými ideami: ideou kresťanskej ríše, predstavovanou cisárom a ideou cirkvi, stelesnenou pápežom a zastupovaného biskupmi. Nad pozemským poriadkom sa rozprestiera rád čisto duchovných bytostí (serafínov, cherubínov, anjelov, archanjelov, atď.). Tu osobitnú úroveň predstavuje Boh – purum esse, ktorý stojí na čele usporiadaného univerza. Protikladom je hlbina zeme, spojená s pocitom zatratenia a hrôzy ako miesto odporu proti Bohu (porov. Danteho Božskú komédiu).

Postava biskupa v najnižšej z úrovní v pontifikálnych pečatiach býva často zobrazovaná v devotívne klačiacej polohe s tvárou pootočenou dohora, teda ku kvalitatívne vyššej bytostnej úrovni.

Strednú časť pečatného poľa pontifikálnych pečatí potom vyplňajú postavy svätcov, najčastejšie patrónov príslušnej diecézy, prípadne katedrálneho chrámu. Časté sú aj figúry anjelov. Predstavujú nielen príkladný vzor pre veriacich diecézy, ale aj ďalšiu z bytostných úrovní.

Tretia, horná časť pečatného poľa pontifikálnych pečatí, je vyhradená už len pre zobrazovanie Boha, najčastejšie v osobe Ježiša Krista ako dieťa, ktoré drží na rukách Madona. Tá v druhej ruke potom ešte veľmi často drží ľaliu – symbol tohoto čistého (božského) bytia. Takto zobrazená časť pečatného poľa zároveň znázorňuje i kvalitatívne najvyššiu z bytostných úrovní v usporiadanej hierarchii.

Z nitrianskych biskupov ako prvý začal svoju pečat členiť až biskup Vít v štvrtej dekáde 14. storočia, a to do dvoch polovic. Samotný Vít je tam

síce ešte zobrazený v sprievode dvoch anjelov v dolnej polovici pečatného obrazu, no svoju podriadenosť a poníženosť voči „vyššiemu rádu“ znázorňuje doľava pootočenou kľáčiacou polohou. V hornej (božskej polovici – úrovni) je situovaná korunovaná Madona s dieťaťom. Konceptia diferencovaného sveta zobrazovaného do pečatí sa však najvýraznejšie rozvíja až na pečatiach ďalších nitrianskych biskupov – Štefana a Michala. V ich pečatiach možno už vidieť i bočné edikuly – svätyne, v ktorých stoja postavy patrónov celého biskupstva (svätcov Svorada–Ondreja a Benedikta). Celý pečatný obraz tak nadobúda zložitý, no racionálne usporiadaný charakter.

Vzhľadom na vyššie uvedenú, námetovo precíznu skladbu a celkovú štylizáciu pontifikálnych pečatí, ako aj na určité konvenčné zásady, ktorým sa pečate museli podriaďovať, ak mali byť považované za úplne akceptabilný prostriedok overujúci hodnovernosť listín, výroba typária bola zložitá a časovo náročný proces, ktorý mohol trvať aj niekoľko mesiacov. Tak napríklad potom, čo sa záhrebský biskup Demeter stal v septembri roku 1378 ostrihomským arcibiskupom, vydal v nasledujúcom roku 4. apríla 1379 listinu, ktorú však potvrdzuje pečaťou, používanou ešte v čase, keď bol záhrebským biskupom. Zdôvodňuje to v koroborácii listiny tým, že „sigillum nostrum pro dicto archiepiscopatu nondum est ordinatum“, a preto „appensione sigilli nostri autentici, quo eo tempore dum episcopatum Zagrabiensem preeramus utebamus“.

Rozmery pečatí nitrianskych biskupov sa pohybujú v rozmedzí 50-70 (výška) x 33-40 (šírka) mm, pričom, podľa E. Fügediho, pontifikálne pečate všetkých uhorských biskupov mali odvodené rozmery svojich pečatí od tajnej (menšej) pečate ostrihomských arcibiskupov. Tá sa pohybovala v rozmedzí 65-70 x 35-45 mm. Neskôr (od poslednej štvrtiny 14. storočia) je tendencia zväčšovať rozmery pečatí ostrihomských arcibiskupov.

V kruhopisoch pontifikálnych pečatí sa možno v 13. storočí najčastejšie stretnúť s devočnou formulou *dei gratia*, ktorá sa u nitrianskych biskupov vyskytuje ešte i v 1. štvrtine 14. storočia. Pritom biskup Vít i bližšie špecifikuje pôvod svojho úradu, ktorý prijal z rúk pápeža (*dei et apostolice /sedis/ /gratia/ epi/scopus/*) na návrh uhorského kráľa Karola Róberta, ktorému bol predtým dvorným kaplanom. Takáto formulácia držaného úradu už neodráža funkciu biskupa ako pontifika *dei gratia*, ale viac zdôrazňuje postavenie biskupa už i ako duchovné knieža disponujúce aj primeranou svetskou mocou. K tomuto výraznému posunu v titulatúre u nitrianskych biskupov dochádza už na začiatku 14. storočia. Biskup Ján

sa síce ešte v jednom prípade v intitulácii listiny uvádza ako „*servus servorum dei*“, potom však oveľa dôraznejšie vystupuje už iba ako „*episcopus Nitriensis, locique eiusdem comes perpetuus*“. Táto pozícia nitrianskych biskupov isto súvisí aj so skutočnosťou, že sa od roku 1313 stávajú dedičnými županmi celej Nitrianskej stolice, ako aj pánmi predtým kráľovského hradu.

Významnou skutočnosťou tiež je, že najstaršie známe stvárnenie erbu na pontifikálnych pečatiach uhorských biskupov vôbec, nachádzame na pečati nitrianskeho biskupa Víta. Zdá sa, že na uplatnenie erbu v pečatnom poli pečate spomínaného biskupa mala vplyv pečať ostrihomského arcibiskupa Boleslava (1321-1328), ktorý pochádzal z poľskej panovníckej dynastie Piastovcov. Sám v svojej pečati používal nielen uhorský, ale aj svoj rodový piastovský erb – orla. Tento úzus si zrejme priniesol z rodného Poľska, kde takmer výlučne všetci Piastovci používali svoj rodinný erb na pečatiach už v 13. storočí, pričom vôbec najstaršiu podobu ich rodového erbu poznáme z roku 1222, a to z pečate Kazimíra I. Opolského.

Neskôr, od polovice 14. storočia, sa začína uplatňovať rodinný erb i na pečatiach ostatných uhorských biskupov, a tak sa postupne stáva hlavným identifikačným znakom označujúcim majiteľa pečate. Opustením pôvodnej obrazovej jednoty pontifikálnych pečatí, známej z 13. storočia, v priebehu 14. storočia sa teda tieto čoraz viac symbolizujú, čomu postupne ustupuje i pôvodne dominantná postava biskupa – majiteľa pečate v pečatnom poli a nahradzuje ho erb. No s tým podstatnou mierou tiež súvisí, že absencia erbov v pečatných poliach pontifikálnych pečatí uhorských biskupov v staršom období bola nepochybne dôsledkom ponímania erbu ako identifikačného symbolu užívaného takmer výhradne k vojenským účelom. A až s rozšírením významu a účelu erbu aj na iné oblasti spoločenského života už v priebehu 14. storočia potom došlo k tomu, že sa tento prestal ponímať len v intenciách militárneho znamenia, a tak si ho postupne osvojujú i cirkevní hodnostári.

K radikálnej zmene v ikonografii pečatí cirkevných hodnostárov v Uhorsku, napokon dochádza v 15. storočí, keď v ich výtvarnej koncepcii zaniká zložitá cirkevná symbolika, ktorá sa v predchádzajúcom dvestoročnom vývoji vyvinula v zložitú a ustálenú ikonografickú skladbu. Pečate duchovných osôb sa profanizujú. Okrem obsahu sa to prejavilo aj v rozmanitosti tvarov a rozmerov pečatí, ktoré sú všeobecnejšie už menšie, no najmä opúšťajú pôvodný oválny tvar s ostro zakončenými špicami, ktorý tak

nadalej zachovávali už len pečate uhorských konventov a kláštorov. Ako príklad možno uviesť pečať spišského kanonika Jána z roku 1414, odtlačená do prírodného nefarbeného vosku. Jej tvar ešte zachováva staršiu podobu oválnej pečate s ostro zakončenými špicami, no obsah jej pečatného poľa predstavuje už len rodový erb s klenotom a prikrývadlami: vo vrcholne gotickom štíte tri zviazané rastliny, klenot tvorí z koruny vyrastajúca postava. Iný príklad predstavuje pečať spišského prepošta Jána Stocka (1435–1457), ktorú poznáme z jeho listiny z roku 1449. Pečať odtlačená do zeleného pečatného vosku, má oktogonálny tvar s Ø 35 mm a jej pečatné pole, kopírujúce tvar pečate vyplňa rodový erb: vo vrcholne gotickom štíte dve prekrížené ratolesti vyrastajúce zo spoločného koreňa.

Na konci stredoveku už len atribúty duchovného stavu a hodnosti odlišovali pečate duchovných osôb od svetských užívateľov.

11. Pečate miest a mestečiek

Otázka výskumu mestských pečatí patrí medzi veľmi dôležité oblasti slovenskej sfragistiky. Tento význam znásobuje skutočnosť, že uhorské mestá prevažne ležiace na území Slovenska, v sfragistickom a heraldickom vývoji predbiehajú západoeurópske mestá o niekoľko desaťročí. Pozoruhodné tiež je, že už najstaršia vrstva pečatí slovenských miest spĺňa všetky požiadavky na vyspelú heraldickú a pečatnú tvorbu. A to aj v prípade, keď sa mestá na našom území vlastne po právnej stránke definitívne dotvárajú až v priebehu 14. storočia, to si však tiež našlo svoj výraz aj v otázke používania vlastných pečatí. Napriek tomu je však evidentné, že dôležité protomestské sídliská s dynamickým vývojom už od začiatku 13. storočia. Túto skupinu reprezentujú významné stredoveké mestské lokality – Banská Štiavnica, Bratislava, Nitra a zrejme aj Trnava (hoci v prípade Trnavy časť bádateľov, vzhľadom na atypickú ikonografiu pečatného poľa, skôr predpokladá vznik najstaršej pečate až najskôr začiatkom 14. storočia). Ak však platí, že Bratislava a Banská Štiavnica sa etablovali ako protomestské výsadné komunity ešte v prvej polovici 13. storočia, čoho jedným z výrazových prostriedkov bola aj vlastná pečať, o to viac treba takýto vývoj predpokladať aj v prípade Trnavy, ktorá už v roku 1238 dostala rozsiahle výsady a ďalej sa vyvíjala ako jedno z najvýznamnejších stredovekých miest v rámci celého Uhorského kráľovstva.

Otázke vývoja a typológii mestských erbov (a teda aj pečatí, ktoré sú v tomto období často jedinou heraldickou pamiatkou našich miest) sa podrobne venoval prof. Jozef Novák, ktorý vo viacerých svojich prácach podrobne rozvádza stratigrafiu mestských pečatí podľa obsahu pečatného poľa. Podľa tejto charakteristiky vznik mestských erbov a pečatí na našom území siaha už do polovice 13. storočia. Najstaršia vrstva pečatí s pôvodom ešte v 13. storočí pritom vychádza z dvoch ikonografických motívov: 1. symbolika mestských hradieb a opevnenia, ktorá vyjadrovala novú sídliskovú kvalitu formujúcich sa miest (Bratislava, Banská Štiavnica,

Ostrihom); 2. odvodený motív z panovníckej symboliky dvojkríža alebo tzv. „arpádovských brvien“ (dvojkríž: Gelnica, Nitra, Topoľčany, Skalica, Šurany, Zvolen, Žilina; arpádovské brvná: Banská Bystrica). Pozoruhodné je, že mestské komunity pritom dôsledne rešpektujú heraldické zásady a vlastný erb si prispôsobujú tak, aby obsahoval prvky odlišujúce ho od panovníckej symboliky. Nepokojné obdobie a destabilizácia vnútropolitckej situácie v krajine po vymretí arpádovskej dynastie predstavujú novú fázu vzniku mestských erbov a pečatí. V tomto období si mestá zvyčajne volia neutrálne (predovšetkým cirkevné) motívy (Košice, Krupina, Trenčín). S konsolidovaním pomerov v krajine od 30. rokov 14. storočia sa však opäť začína aplikovať upravená symbolika panovníckeho rodu Anjouovcov v mestských pečatiah (Kremnica, Brezno, Partizánska Ľupča). Opäť sa objavujú aj „arpádovské brvná“, no v tomto prípade už nejde o reláciu na vládnucu dynastiu, ale o odkaz na dobu udelenia mestských výsad a formovanie mestských komunít (Prešov, Kežmarok, výnimku tu predstavuje Bardejov s arpádovskými brvnami, pretože isté výsady získal až v roku 1320 a plnohodnotným kráľovským mestom sa stáva až v roku 1376, zrejme tu išlo o snahu prostredníctvom „starobylého“ motívu navodiť dojem, že aj Bardejov, nepochybne významné hospodárske centrum na severovýchode Slovenska, má starší pôvod, než tomu bolo v skutočnosti. Bardejov bol totiž zo všetkých východoslovenských miest vlastne najmladší). Súčasne sa začínajú objavovať aj zamestnanecké motívy (vinohradnícke a banícke symboly). Od polovice 15. storočia sa aj pečate s cirkevnými motívmi začínajú profanizovať a dovtedajšie postavy svätcov (patrónov farských kostolov) nahrádzajú v ikonografie pečatí ich atribútmi. Napríklad pečať Kremnice sa redukuje len na obraz zlámaného (polovičného) kolesa, z pečate Trnavy sa vypustila hlava Krista a zostalo len viacspicové koleso, a pod. Ďalším javom, ktorý je v pečatnej tvorbe mestských pečatí viditeľný je aplikácia zemepanských erbov do pečatí a erbov novokonštituovaných mestiečiek v 15. storočí, ktoré vznikali mimo kráľovskej pôdy a vlastne sa im nikdy nepodarilo získať status plnohodnotných mestských sídel. Tieto zemepanské erby sa pritom často kombinujú so zamestnaneckými motívmi.

Uvedená charakteristika vývoja pečatných motívom a erbov slovenských miest a mestiečiek je veľmi dôležitá, pretože umožňuje vo výskume pomerne spoľahlivo chronologicky zaraďovať vznik tej ktorej pečate. Vývoj mestských pečatí možno najlepšie ilustrovať na prípade konkrétnych miest, akými boli napríklad Trnava a Žilina.

Trnava:

1. Najstaršia zachovaná pečať je na listinách z roku 1347 a 13.VII.1348. Pôvodom sa radí do poslednej štvrtiny 13. storočia; Ø 62mm, pečatné pole, členené troma kruhmi tvorí šestšpicové koleso s hlavou Krista. Kruhopolis: * S'(igillu)M . CIVIVM DE ZVMBOTHEL . CVM . ROTA . FORTVNE ; v druhom vnútornom kruhu medzi hornými štyrmi spicami sú polmesiac, alfa s váhami, omega s váhami a hviezda, v treťom vnútornom kruhu pokračujúci kruhopis: + ET . DEVS IN ROTA.

2. Do druhej polovice 14. storočia sa radí súdna pečať Trnavy, fragmentárne zachovaná na listine z roku 1396, úplnejšie na listinách z rokov 1418 a 1422; Ø 33 mm, pečatné pole vyplňa hlava Krista s krížom, kruhopis: + S(igillum) . CIVITAT(tis) . TIRNENS(is) . AD . CAVSAS .:

3. Menšia (tajná) pečať mesta z prvej štvrtiny 15. storočia sa zachovala na listinách z rokov 1428 až 1493; Ø 23 mm. Pečatný obraz pečate tvorí centrálnie situovaný vrcholne gotický štít (so zašpicatým spodným okrajom) s osemšpicovým kolesom so stredovým otvorom. Štít však nie je voľne umiestnený v pečatnom poli pečate, ale je položený na obrázci, nápadne pripomínajúcom rozprestretý kus látky okrúhleho tvaru so zvlennými okrajmi. Pečatné pole neobsahuje žiadny kruhopis a vonkajší okraj pečatného poľa tvorí asi 1,5 mm široký lem rytej čiary. Vzhľadom na dôkladnosť vyhotovenia je zrejme, že pečatidlo je dokladom vrcholného a precízneho remeselníckeho umenia nepochybne domácich zlatníckych majstrov. Pečatidlo (typárium) tejto pečate sa pri výskume stredovekej odpadovej žumpy v objekte stredovekej radnice v roku 2001.

4. Neskorogotická pečať z polovice 15. storočia doložená na listinách od roku 1467; Ø 35 mm. Jej pečatné pole tvorí šestšpicové koleso s hlavou Krista s krížom. Gotický minuskulný kruhopis: + sigillum + civitatis tirnaue.

Žilina:

1. Najstaršiu známu pečať Žiliny poznáme z listiny z 8. marca 1379 a 9. júla 1385; Ø 60 mm. Pečatné pole pečate vyplňa ranogotický štít s dvojramenným krížom s koreňmi, sprevádzaný dvoma šestšpicovými hviezdami v horných rohoch štítu. Priestor zvyšnej časti pečatného poľa (po stranách štítu a nad ním) vyplňajú listové úponky. Kruhopolis pečate umiestnený v perlovci tvorí sústredený gotický majuskulný nápis uvádzaný krížom + SIGILLVM : CIVIVM : DE : ZILINA. Je pritom pozoruhodné, že písmeno

Z bolo na typáriu vyryté opačne a tak sa zachovalo aj na odtlačenej pečati. Možno len vysloviť predpoklad, že technika zhotovenia žilinskej pečate spočívala v priamom rytí pečatného obrazu do kovu, na čo poukazuje aj jej nedôslednosť v mnohých ďalších detailoch. Vznik typária tejto erbovej pečate treba hľadať už v 13. storočí. Možno sa pritom dôvodne domnievať, že žilinský erb bol odvodený od erbu posledného Arpádovca na uhorskom tróne Ondreja III., ktorý ako jediný z uhorských panovníkov, používajúcich vo svojich erboch dvojité kríža, užíval v štíte aj sprievodné znamenia – symboly nebeských telies, a to vpravo polmesiac a vľavo šesťcípú hviezdu. V jeho majestátnej kráľovskej pečati známej už z roku 1291 (ako v pečati jediného uhorského panovníka z 13. storočia), tiež nachádzame v pečatnom poli v okolí ranogotického trojuholníkového štítu rastlinné úponky, čo tiež nápadne korešponduje s najstaršou žilinskou mestskou pečaťou.

2. Po opotrebovaní staršieho pečatidla si mesto dalo vyhotoviť nové typárium, ktorého najstarší zachovaný odtlačok sa nachádza na listine z 28. marca 1430; Ø 55 mm. Nové typárium z veľkej časti rešpektovalo ikonografiu pečatného obrazu staršej mestskej pečate z konca 13. storočia, i keď jej rozmer bol už o málo menší. Došlo však aj k ďalším úpravám, keď sa zasiahlo do obsahu v pečati zobrazeného mestského erbu, kde sa zmenil nielen pôvodný tvar štítu na v tomto období v uhorskej heraldike módnejší zaoblenejší gotický štít, ale oveľa závažnejšie bolo zamenenie pôvodných šesťcípich hviezd v erbe za štylizované päťlúpeňovité heraldické ruže. Z pôvodnej pečate boli bez zmeny prevzaté rastlinné motívy i sústredený majuskulný gotický kruhopis s úvodným krížom v perlovci a v pôvodnej štylizácii, len jednotlivé litery boli vyryté vo vyspelejšom gotickom nápisovom písme a opravilo sa aj pôvode chybné vyryté písmeno Z. Tento typ mestskej pečate žilinský magistrát užíval vo svojej administratívnej činnosti nepretržite až do 30. rokov 16. storočia, a to ako jediný uhodnoverňovací prostriedok, hoci od 15. storočia bolo pri mestách v Uhorsku obvyklé užívanie i viacerých pečatí súčasne – predovšetkým tzv. väčšej a menšej.

Dôležité je aj konštatovanie, že tak ako sa vyvíjala ikonografia mestských pečatí, vyvíjala sa aj štruktúra a výrazové prostriedky v ich kruhopisoch, čo tiež možno považovať za pomocný chronologický prvok. Podľa tohto najstaršie pečate s pôvodom už v 13. storočí kruhopis, vyjadrujúci, že ide o pečať mešťanov (*sigillum civium*), nie mesta (*sigillum civitatis*). Takéto komunitné chápanie výsad a teda aj spoločnej symboliky sa v meštianskych komunitách udomácňuje len neskôr a charakteristické je pre

pečate miest, ktoré sa dotvárajú až v 14. storočí. Výnimku tu predstavuje prípad Zvolena, kde pečať so symbolom dvojkříža i archaický tvar štítu (ranogotický štít) nepochybne datujú pôvod mestského pečatidla už do 13. storočia. Kruhopic v znení + S(*igillum*).CIVITATIS.DE.SOLIO. je nepochybne dokladom vyspelej mestskej komunity v dôležitom župnom centre kráľovskej veľžupy. Napokon odtiaľto pred rokom 1255 zvolenský mešťania urbanizujú aj Banskú Bystricu („Nový Zvolen“) a stojí pritom za povšimnutie, že tu vzniká v tomto čase tiež erb odvodený zo symboliky arpádovských panovníkov, no zvolil sa tu mladší variant „arpádovských brvien“.

Mestské pečate v Uhorskom kráľovstve však boli významné aj z iného hľadiska. Podľa základného súboru uhorského obyčajového práva z roku 1514 (*Tripartitum*) bola istá miera autentickosti priznaná aj mestám. Viazala sa však na kráľovské privilégium. Predsa však, vzhľadom na pomerne neskoré etablovanie mestského prostredia v uhorskom právnom systéme (čím došlo k narušeniu monopolu šľachty a duchovenstva – prelati et barones regni), je takáto pozícia uhorských miest pozoruhodná. Pravda, týkala sa len kategórie tých najvýznamnejších miest, od 30. rokov 15. storočia označovaných ako slobodné a kráľovské mestá.

Pozoruhodné pritom bolo aj autenticity pečatiam miest bez ohľadu na bližšiu diferenciu mestských pečatí, zodpovedajúcej kategorizácii (v tom čase už presne vyhranenej) mestských sídel v krajine. *Tripartitum* tu však kladie dôraz na pôvod oprávnenia disponovať pečaťou (ktorého zdrojom bol panovník) a potom na kompetenčný okruh pôsobnosti – teda právnu silu a záväznosť takýchto pečatí iba v kruhu miest. Uvedené priznanie redukovanej autentickosti mestských pečatí však už v *Tripartite* odrážalo zmenenú spoločenskú situáciu v krajine a najmä fakt, že najvýznamnejšie privilegované mestá sa po roku 1405 postupne presadzujú vo vzťahu k panovníkovi i voči uhorskej šľachte ako rovnocenný mocenský partner.

Prienik mestských pečatí do celokrajinskej agendy – aj keď len v hospodárskej oblasti – dokladá už menší dekrét z roku 1405, podľa ktorého mal richtár a prísazní mesta poveriť dvoch ľudí k tomu, aby pečaťami mesta (i svojimi) verifikovali tak tovar v meste ako aj ten, ktorý z mesta odchádzal.

V diplomatickej produkcii mestských sídel v Uhorsku to však bolo medzi najvýznamnejšími mestami krajiny najmä jeho symbolické zdôraznenie vo výsade používania červeného pečatného vosku, ktorá sa

čoskoro stáva exkluzívnou len pre okruh slobodných kráľovských miest. Tejto problematike sme sa venovali už na inom mieste, tu len treba zdôrazniť, že z nášho (ale aj celouhorského) prostredia najstarší doklad na privilégium červenej pečate nachádzame v erbovej listine mesta Košíc zo dňa 7. februára 1453. Celkovo do konca stredoveku evidujeme na našom území 12 miest, ktoré na používanie takto sfarbeného pečatného vosku získali kráľovské privilégium, ďalších 5 miest a mestečiek už získalo len privilégium na zelený pečatný vosk.

Osobitné postavenie tu však majú privilégia, ktoré povoľovali používanie pečate – typária mesta s presne stanoveným pečatným obrazom, aj keď vo väčšine prípadov, ktoré poznáme z mladšieho obdobia, išlo zvyčajne len o potvrdenie už staršej pečatnej praxe toho ktorého mestského sídla a jeho typária.

Takýmto prípadom je vlastne už mesto Bratislava, ktoré v roku 1436 dostalo od kráľa Žigmunda privilégium (v dvoch exemplároch) s právom používať „pečať v podobe kruhu“ (!).

Zo stredoveku možno potom spoľahlivo doložiť takto formulovanú výsadu už iba v prípade Šamorína, mestečka pod správou Bratislavského hradu, ktorého mešťanom a obyvateľom v roku 1519 kráľ Ľudovít II. povolil používanie starej pečate a súčasne im udelil aj právo riešiť súdne záležitosti mesta prostredníctvom zákonného prokurátora a pod uvedenou pečatou vydávať právoplatné rozsudky. Vzhľadom na uvedené panovník prikázal bratislavskému županovi Jánovi Bornemisovi i všetkým budúcim bratislavským županom a sudcom kráľovstva, aby tieto výsady mestečka Šamorína rešpektovali a dodržiavali. Zdá sa však, že udelenie výsady pečate je tu skôr len inštrumentom získanej súdnej autonómie mestečka.

12. Župné pečate

Ďalšie dôležité rozšírenie kompetenčného okruhu držiteľov autentických pečatí, ku ktorému došlo ešte v stredoveku, sa dotýkalo župných pečatí. Vzhľadom na pomerne skorú emancipáciu uhorských stolíc a vysokú mieru regionálnej autonómie je však skôr prekvapivé, že vznik samostatných stoličných pečatí (teda nie pečatí funkcionárov a hodnostárov stolíc) patrí vlastne až do samého záveru stredoveku. Súviselo to však aj s ustanovením zákonného článku II. z Veľkého dekrétu kráľa Žigmunda z roku 1435, ktorý špecifikoval, že riadne zvolení slúžni majú držať pečať na vydávanie listín, spečatovaných spoločne s pečaťami ostatných slúžnych, župana a podžupana. Nepriamo však vystupujú samostatne pečate slúžnych a župana v písomnej agende žúp v dekréte z roku 1427, podľa ktorého mali škody, ktoré spôsobí vojsko, dosvedčiť obeť spolu so svojim richtárom, a to pred orgánmi žúp, o čom mala byť vydaná svedecká listina spečatená pečatou župana a pečaťami slúžnych. Ešte striktnejší je dekrét z roku 1486, ktorý aj priamo nariaďoval: „Slúžni sú povinní držať erby a pečate, ktoré majú byť verejne známe“. Zákony teda priamo počítali s držbou pečate pre každého funkcionára župy zvlášť.

Iným, no dôležitým momentom v absencii spoločnej reprezentatívnej pečate žúp tu však bola aj skutočnosť, že v skutočnosti župy v stredoveku produkovali len málo dispozitívnych listín, ťažisko ich diplomatických výstupov skôr spočívalo v agende s produkciou dosvedčovacích listín, k čomu nebola bezprostredne potrebná autentická pečať, respektíve túto funkciu zastupovala pečať župana (podžupana).

Napriek uvedenému však župy predsa len disponovali akousi súdnou pečatou, s funkciou tak predvolávaciou, ako aj vyšetrovacou a procesnou. Je veľmi dobre možné, že v niektorých prípadoch takéto pečate plnili aj funkciu uhodnoverňovacieho prostriedku písomnosti, ktorá bola produktom župného samosprávneho orgánu a teda aj akousi „župnou“, respektíve „provinciálnou“ pečatou. Takým prípadom je zrejme aj pečať

„liptovskej provincie“ z roku 1331. V roku 1365 napríklad liptovský podžupan a slúžni dosvedčujú, že Peter, syn Jakova (Jakuba) „žiadal od nás našu pečať“, čo v skutočnosti reprezentovalo žiadosť vyšetriť skutkový stav sťažnosti. Konkrétne túto Petrovu sťažnosť vyšetroval z poverenia predstaviteľov župy Štefan, syn Ondreja z Malatín, ktorý na znak tohto poverenia i oprávnenia vyšetriť od veci znalých a kompetentných osôb skutkový stav, skutočne disponoval takouto súdnou pečaťou a ňou sa aj preukazoval. Po skončení svojej úlohy ju vrátil do rúk podžupana, resp. povereného úradníka. V citovanej listine sa ďalej píše, že keď sa Štefan z Malatín vrátil, predložil pečať a oznámil výsledok svojho vyšetrovania, ktorý sa týkal sporu Petra s Vavrincom, synom Štefana, prezývaného Lačník, ohľadom „pochôdzok falošnými cestami cez jeho majetok“.

Jestvuje však doklad aj na skutočnú stoličnú pečať, aj keď z územia dnešného Chorvátska a historickej župy Dubica. V roku 1384 totiž žiadal od držiteľov župy magistrov Jána a Ivana, synov Ivana, ako aj župana Mikuláša, syna Hektora tamojší kláštor Panny Márie navrátenie zeme, ktorú neoprávnene zaujal vrananský prior johanitov. Spomenutí vydavateľa pritom listinu spečatili „pečaťou uvedenej župy i pečaťou župana“. Predsa však všeobecne platí, že k vzniku samostatných stoličných pečatí dochádza pomerne neskoro. Z roku 1498 je napokon známe aj najstaršie privilegium oprávňujúce držbu reprezentatívnej župnej pečate – konkrétne Šomodskej župy.

Nepochybne inú kategóriu ako stoličné pečate predstavujú pečate samosprávnych výsadných spoločenstiev, ktoré už nespočívali na teritoriálnej báze, ale na báze príslušnosti k výsadnému spoločenstvu. Z pohľadu používania špecifickej pečate, ktorej práve udelené výsady dali punc redukovanej autenticity, sú takými spoločenstvami najmä Provincie saského obyvateľstva v Sedmohradsku a na našom území Provincie spišských Sasov, neskôr nazývaná Provincie dvadsiatich štyroch spišských miest.

Práve v súvislosti so sedmohradskými Sasmi poznáme z Uhorského kráľovstva vôbec najstaršiu pečať takéhoto výsadného spoločenstva, pretože keď v roku 1224 kráľ Ondrej II. udelil Sasom v Sedmohradsku rozsiahle výsady, povolil im súčasne, aby „mali jedinou pečať, ktorá bude zreteľne uznávaná tak kráľom ako aj uhorskými magnátmi“.

Hoci Sasi v Spišskej župe vo svojom privilegii z roku 1271 – ani neskorších konfirmáciách – osobitné ustanovenie o práve disponovať vlastnou provincionálnou pečaťou *expressis verbis* nemajú, nepochybne si

krátko po udelení tohto privilegia takúto pečať vyhotovujú. Už z rokov 1280, 1294, 1295 i 1299 sú totiž známe aj listiny vydané pod pečaťou grófa, slúžnych a ostatných sudcov zo spišských miest, patriacich do Spoločenstva spišských Sasov. Ešte v stredoveku si svoju pečať svojho výsadného spoločenstva vyhotovili aj spišskí kopijníci – tvoriaci výsadné územie, nazývané *Stolica desiatich spišských kopijníkov*. V roku 1494 napríklad takto spečatili župan a slúžni kopijníckej župy niekoľko listín pod pečaťou, ktorú sa používala k tomuto úradu.

V skutočnosti ale župné pečate ako inštitucionálne jednotné symboly samosprávy väčšinou nejestvovali a uplatňovala sa zvyčajná prax, že sa používali aktuálne pečate podžupana a slúžnych (v závislosti od ich počtu). Súviselo to so skutočnosťou, že síce inštitúcia šľachtických žúp bola prvkom samosprávy miestnej šľachty, reálne však až do konca stredoveku mal skutočnú moc v rukách len hlavný župan. A ten disponoval vlastnou pečaťou. Pozoruhodný je prípad Spišskej župy, kde začiatkom 16. storočia boli súkromné pečate funkcionárov župy nahradené štyrmi pečaťami, z ktorých každá niesla dve sigly a spoločne po odtlačení na dokument niesli nápis SE/PV/SI/VM. Tento vývoj bol predzvesťou postupne narastajúcej potreby inštitucionálnej indentifikácie aj v prípade uhadnovernovania agendy. Šťastí bol tento vývoj podporený aj kráľovským dvorom, ktorý sa usiloval viesť župy k tomu, aby si vytvorili vlastné a spoločné župné pečate. Napríklad v roku 1546 publikovaný zákonný dekrét, v článku 9, paragraf 3, osobitne nariadil hodnostárom žúp zasielať odpisy daňových registrov do kráľovskej komory, overené „župnou pečaťou“ (*sub sigillo comitatus*). Tento trend napokon zavŕšil zákonný článok 62 zo zasadnutia uhorského snemu, ktorý sa konal 6. januára 1550 v Bratislave a ktorého závery potvrdil kráľ Ferdinand I. 13. februára 1550. Podľa neho, aby sa vyhlo rozličným nedorozumeniam, ktoré sa dovtedy často diali, keďže župy nemali stále a všeobecne známe pečate, snem nariadil, aby si uhorské župy podľa vzoru Šomodskej župy vytvorili vlastné župné pečate a pod nimi vydávali svoje listiny. Okrem toho sa nariadilo, že pečať sa má uchovávať v osobitnej truhlici uzavretá pod pečaťou podžupana a slúžnych, pričom používať sa mohlo len v čase zasadnutia župných kongregácií a sedrií a listiny, ktoré tam vzniknú mali byť ešte podpísané aj podžupanom a slúžnymi (aspoň tými, ktorí vedeli písať) a župným notárom. Tým sa zároveň župám stanovila povinnosť viesť pravidelnú agendu a zamestnávať príslušný úradnícky aparát, predovšetkým notára (*Preterea statutum est, quod pro evitandis*

diversis inconvenientiis, que hactenus sepe numero in comitatibus contigerunt, propter incerta et ignota sigilla, in posterum in singulis comitatibus sub uno sigillo litere nomine comitatus expediende, ex benigna concessione regie maiestatis, expediantur, quemadmodum fit in comitatu Symigiensi; que quidem sigilla postquam fuerint impetrata et comperta, asserventur in singulis comitatibus in archa seu ladula sub sigillo vicecomitum, iudicum et iuratorum nobilium, neque excipiantur, nisi cum tempore sedis iudicarie litere aliique nove comitatus fuerint obsignande, quibus etiam literis subscribant se idem vicecomites, iudex et iurati nobiles vel ex eis qui sciunt scribere, simul etiam notarius comitatus).

Literatúra

Povinná literatúra

- SOKOLOVSKÝ, Leon: Pečate a znaky stolíc na Slovensku. Bratislava, 2010.
 NOVÁK, Jozef: Pečate miest a obcí na Slovensku I.-II. Bratislava, 2008.
 RAGAČOVÁ, Júlia (zost.): Pečate a ich používatelia. Bratislava, 2007.
 KREJČÍK, Tomáš: Pečeť v kultúre stredoveku. Ostrava, 1998.
 KUMOROVITZ, Bernát, Lajos: A magyar pecséthasználat története a középkorban. Budapest, 1993.

Odporúčaná literatúra

- A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar tudományos akadémia művészettörténeti kutató csoportjának pecsétmasolat – gyűteménye alapján. Katalógus. (zost. BODOR., I.) Budapest 1984.
 BODOR., I. (zost.): A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar tudományos akadémia művészettörténeti kutató csoportjának pecsétmasolat – gyűteménye alapján. Katalógus. Budapest 1984, 78 s. + XXVIII tab.
 DARVASY, M.: Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése. Budapest 1942,
 DUBOVSKÝ, J., M.: Osobitosti pečate a erbu mesta Pezinka. ZbFFUK – Historica, XLI, 1995, s. 59-76.
 FÜGEDI, E., Középkori pontifikális pecsétek Magyarországon. In: A középkori Magyarország főpapi pecsétjei, s.
 HEGEDŰS, A.-LŐVEI, P.-TAKÁCS, I.-WEHLI, T.: Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból. Esztergom 2000, 181 s.
 CHALUPECKÝ, I.: Pečate 16 spišských miest. In: Historické štúdie XI, 1966, Ifj.
 SZENTPÉTERY, I.: A vörös viaszpecsét bizonyító ereje a középkorban. In: Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest 1938, s. 440-444.
 IRŠA, R.: Erby záhorských miest a obcí. (Rekonštrukcie historických znakov podľa obecných pečatí). Skalica: Záhorské múzeum 1991, 42 s. + 2 obr. príl.
 IVÁNYI, B.: Eperies czímerei és pecsétjei. In: Turul 29, 1911,

- KOLLER, J.: *Cerographia Hungariae seu notitia de insignibus et sigillis regni Marianno-apostolici. Tyrnaviae 1734*, tab. II, sig. 13. J. JERNEY: *A magyarországi káptalanok és konventek mint hiemes és hiteles helyek története*, in: *Magyar Történelmi Társ.*, roč. 2, 1859, s. 119-123, tab. 52. K. LIND: *Blätter für altere Sphragistik*. Wien 1878, nr. 113, tab. 5.5. B. CZOBOR: *Karl Lind: Blätter für altere Sphragistik*. (Recenzió), in: *Archaeológiai Értesítő*, roč. 14, 1880, JAVOŠOVÁ, E. – M. KUZMÍKOVÁ: *Verejnoprávna funkcia Spišskej kapituly v stredoveku*, in: *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia*, roč. 3-4, 2000-2001, KEMÉNY, L.: *Kassa város címereleveli*. Turul 23, 1892, s. 169-170. KIRST, J.: *Erb mesta Košíc*. Košice 1994. KOHÚTOVÁ, M.: *Pečate niektorých obcí Záhoria zo 17. storočia*. GHh III, 1993, č. 1, s. 18-22. KÓNIA, P.: *Altenburgerova zbierka pečatí a možnosti jej využitia v súčasnej slovenskej obecnej heraldike*. In: *Heraldika na Slovensku*, s. 60-70. KOVÁCS, I.: „Címere, lám, a kerék, oltalma e mennyei jelkép“. *Ars Hungarica* 26, 1998, s. 339 – 352. GRAUS, I.: *K najstaršej podobe erbu Banskej Bystrice*. GHh X, 2000, č. 2, s. 16-22. KREJČÍK, T., KREJČÍKOVÁ, J.: *Úvod do české sfragistiky*. Ostrava 1989. HLAVÁČEK, I.: *Sfragistika*. In: HLAVÁČEK, I.-KAŠPAR, J., NOVÝ, R.: *Vademecum pomocných věd historických*. Jinočany 1993. KUBINYI, A.: *Isten Barányát ábrázoló törvénybeidéző pecsét (billog)*. In: KUBINYI, A.: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest 1999, s. 324. KUMOROVITZ, L., B.: *A magyar szfragisztika multja*. In: *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Budapest 1938, s. 251 – 311. LAMOŠ. T.: *Červená pečať kremnickej kancelárie*. *Historica Slovaca* IV-V, 1945-1946, Literatúra: NOVÁK, J.: *Pečate konventov a kapitúl*. In: *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Trnava 1994. NOVÁK, J.: *Slovenské mestské a obecné erby*. Martin 21972, s. 210. NOVÁK, J.: *Erby a pečate Bratislavy*. Bratislava 1990. NOVÁK, J.: *Pečate Dolnej Ždane*. *ZbFFUK-Historica* XLIV, 2000, s. 71-74. NOVÁK, J.: *Pečate konventov a kapitúl*. In: *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Zost. J. Šimončíč. Trnava 1994, s. 77-84. NOVÁKOVÁ, V.: *Pečate miest a obcí v regióne Galanty a Šale*. *Šaľa: Štátny okresný archív v Šali* 1997, 59 s. + 114 obr. príl. (Rec. VRTEL, L.: In: *SlA* XXXII, 1997, č. 2, s. 114-116) PETROVIČ, J.: *Tri časové horizonty vývoja obecných pečatidiel Šariša*. In: *Heraldika na Slovensku*, s. 71-78.

- PIECH, Z.: *Ikonografia pečeci Piastów*. Krakow 1993. *Pomocné vedy historické – súčasný stav a perspektívy*. Dolný Kubín 1986. PRAY, G.: *Syntagma historicum de sigillis regum et reginarum Hungariae pluribusque aliis*. Budae 1805. RÁBIK, V.: *O najstaršom trnavskom mestskom znaku*. GHh VIII, 1998, č. 1, s. 19 – 25. ŠULCOVÁ, J.: *Počiatky trnavskej pečate – k možnostiam interpretácie*. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 3, Trnava 2000, s. 25 – 34. RÁBIK, V.: *Pečate kartuziánskych kláštorov na Skale útočišťa a v Červenom Kláštore*. *Príspevok k dejinám cirkevných komunít na Slovensku*. GHh XI, 2001, č. 2, s. 7-17. RÁBIK, V.: *Pečate nitrianskych biskupov do konca 14. storočia*. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. Zost. V. Sedlák*. Bratislava 1998, s. 178-189. RÁBIK, V.: *Pečate stredovekých žobravých (mendikantských) rehoľí v Trnave*. *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia* III-IV, 2000-2001, s. 231-241. RÁBIK, V.: *Stredoveké cirkevné pečate spišskej proveniencie*. (Sonda do problematiky). In: *Terra Scepusiensis*. Ed. M. HOMZA – R. GŁADKIEWICZ. Levoča – Wrocław 2003, s. 328-329. RÁBIK, V.: *Stredoveké pečate konventov mendikantských (žobravých) rehoľí v Trnave*. In: *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia* III-IV/ 2000-2001, RÁBIK, V.: *Výsady miest a mestečiek o používaní farby pečatného vosku*. In: *Erbové listiny*. *Patents of arms*. Ed. M. Šišmiš. Martin: *Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť* 2006, RÁBIK, V.: *Výsady o používaní farby pečatného vosku pre mestá*. (Výsady pre Žilinu z rokov 1523 a 1533). In: *Slovenská archivistika* XXXVIII, 2003, 1, s. 32-45 (na s. 43, pod č. 1 je text listiny). RÁBIK, V.: *Vývoj pečate mesta Žiliny do roku 1848*. In: *Žilina v slovenských dejinách*. *Zborník z vedeckej konferencie k 620. výročiu udelenia výsad pre žilinských Slovákov*, Žilina 7. mája 2001. Zost. R. Marsina, P. Štanský. Žilina: *Knižné centrum* 2002, s. 51-62. RADOVANOVIČ, B.: *Pečate na archívnych dokumentoch pravoslávnej cirkevnej obce v Komárne*. In: *Heraldika na Slovensku*, s. 155-169. RAGAČ, R.: *Vývin erbu mesta Zvolena do konca 17. storočia*. *Slovenská archivistika* (ďalej *SlA*) XXXIV, 1999, č. 2, s. 41-56. SOKOLOVSKÝ, L.: *Erb Rimavskej Soboty*. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica* (ďalej *ZbFFUK – Historica*), XLI, 1995, s. 19-58. SOKOLOVSKÝ, L.: *Problém erbu Medzilaborce*. *Genealogicko-heraldický hlas* (ďalej *GHh*)VII, 1997, č. 2, 20 – 21. TAKÁCS, I.: *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*. Budapest 1992, 112 s. + XXXII. tab. TAKÁCS, I.: *Et Deus in rota*. *Ars Hungarica* 25, 1997, s. 69 – 79.

- TURAY, P.: Aktuálne problémy praktickej sfragistiky. In: Heraldika na Slovensku, s. 210-216.
- VÍTEK, P.: Erby obcí a miest v Liptove. Liptovský Mikuláš: Štátny okresný archív v Liptovskom Mikuláši 2000, 58 s. + 37 obr. príl.
- VRTEL, L.: Náčrt vývoja cirkevnej heraldiky na Slovensku. Zborník príspevkov, s. 146-173. VRTEL, L.: Osem storočí slovenskej heraldiky. Martin 1999, 296 s.
- ŽIFČÁK, F.: K počiatkom levočského erbu. In: Heraldika na Slovensku. Zost. M. Šišmiš. Martin 1997, s. 55-59.

Doc. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.
Mgr. Peter Labanc, PhD.
Mgr. Martin Tibenský, PhD.

Vybrané kapitoly z PVH (sfragistika)

Vysokoškolská učebnica
Vydanie prvé

Recenzenti
Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.
doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.

Jazyková korektúra Mgr. Darina Jašeková
Grafická úprava a sadzba © Ladislav Tkáčik

fftu

Vydavateľ
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
historia@truni.sk, fff.truni.sk

© Vladimír Rábik · Peter Labanc · Martin Tibenský · 2013
© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave · 2013
ISBN 978-80-8082-645-1